

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXV – leto 1989/90 št. 6

Jezik in slovstvo

Letnik XXXV, številka 6
Ljubljana, april 1989/90

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 števil).
Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani.

Glavni in odgovorni urednik: Aleksander Skaza, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Uredniški odbor: Aleksander Skaza (glavni in odgovorni urednik), Marko Juvan, Andrijan Lah (slovenska slovstvena zgodovina), Tone Pretnar (primerjalna slavistika), Hermina Jug-Kranjec (slovensko jezikoslovje), Alenka Šivic-Dular (primerjalno slovansko jezikoslovje) in Boža Krakar-Vogel (didaktika jezika in književnosti).

Lektor in korektor: Jože Sever.

Tehnični urednik: Andrej Verbič.

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki.

Fotostavek: Studio Vojc, Ljubljana.

Tisk: Partner Grosuplje.

Opremila inž. Dora Vodopivec.

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265.

Letna naročnina 30,00 din, polletna 15,00 din, posamezna številka 3,75 din.

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 4,00 din.

Za tujino celoletna naročnina 50,00 din.

Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12.

Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje.

Naklada 2400 izvodov.

Po mnenju Sekretariata za informacije SRS, št. 43-544/83 je revija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov.

Vsebina šeste številke

Razprave in članki

125 *Ivan Verč*, Nekateri značilnosti ubeseditve bodočnosti v delih F. M. Dostojevskega

134 *Erika Kržišnik-Kolšek*, Frazeologija v osnovni in srednji šoli

V spomin

142 *Tone Pretnar*, Profesorju Borisu Merharju v spomin

Razgledi

144 *Andrijan Lah*, Književnost v osnovnošolskih berilih

Ocene in poročila

150 *Andrijan Lah*, Ali so problemi z Balantičem prevladani?

151 *Vera Smole*, O karpatskem dialektološkem atlasu

154 *Janez Dular*, knjiga za današnjo rabo

157 *Marja Bešter in Darja Gabrovšek*, Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi

6/III *Igor Maver*, O bralčevem doživljanju književne umetnine

149 **Prejeli smo v oceno**

Ivan Verč

Trst

UDK 882.09:929 Dostojevskij F. M.

NEKATERE ZNAČILNOSTI UBESEDITVE BODOČNOSTI V DELIH F. M. DOSTOJEVSKEGA IN VPRAŠANJA LITERARNE EVOLUCIJE PODOB »MESTA« IN »VRATA«

Kot *predmet opisa* se utopija lahko udejanja v futurističnem načrtu arhitekta, v likovni upodobitvi ali ubeseditvi. Odnos do omenjenega predmeta je lahko pozitiven ali odklonilen (utopija ali antiutopija), uporaba kateregakoli izraznega sredstva pa ne zabrisuje izhodišča, ki je z varianto v predznaku vendarle omejeno na povsem določena semantična polja: Raj (običajno na zemlji), bodočnost, srečo, blagostanje, moralno neoporečnost, pravičnost in optimalno družbeno ureditev. Kot predmet opisa je utopijo mogoče izraziti z različnimi *jeziki opisa*, ki jih določa kulturni model, iz katerega se je porodila in v katerem se je razvila.

Med jezike opisa, ki še posebno določajo razlike opisanega predmeta, sodi nedvomno jezik prostorskih koordinat utopičnega »kraja«. Ameriški raziskovalec McClung¹ meni, da je mogoče ta jezik omejiti na tri osnovne arhitekturno-ubeseditvene variante: na Eden oz. Vrt, Jeruzalem ali Novi Jeruzalem oz. *Mesto* in na tretjo, *mešano* varianto z Mestom znotraj Vrta ali pa z Vrtom, ki ga krog in krog obdaja Mesto. Prvi dve jezikovni varianti nista zamenljivi, tretja je kompromisna: če je v linearnem času naše krščansko judovske kulture padec prvega človeka ireverzibilen, potem je Vrt nezanesljiv in ga je mogoče zavzeti. Zato ga je treba zaščititi: zaščita pa je lahko notranja (*Mesto v Vrtu*) ali zunanja (*Vrt v Mestu*).² Ograjen ali utrjen prostor sodi tako med najznačilnejše stalnice »rajskih« upodobitev ali ubeseditv: kot potencialno »odprt« prostor Vrt lahko preživi le pod okriljem zaščitene Mesta. Mestna varianta Raja izhaja, če se seveda omejimo zgolj na »našo« kulturo, iz svetopisemske ubeseditve Salomonovega templja (*Tretja knjiga kraljev*, 6), iz preroke vizije Ezekijela, ki opisuje Izrael kot ogromen tempelj (*Knjiga preroka Ezekijela*, 40–48), in iz svetega mesta Apokalipse oz. iz Novega Jeruzalema (*Razodetje sv. Janeza*, 21. 2. 10), kjer je v podobi reke žive vode in drevja življenja prisotna tudi simbolična edenska komponenta (*prav tam*, 22, 1. 2. 14). V Novem Jeruzalemu templja pravzaprav ni, ker je celotno Mesto »svetišče« (*prav tam*, 21, 22), in poslednja vizija človekove usode se zato udejanja kot vizija *Mesta-templja* s simboličnimi elementi Vrta.

Spremembe, ki jih je utopična vizija doživela v delih Dostojevskega, so bile večkrat v središču pozornosti raziskovalcev. Tu bi rad samo opozoril na spremembe, ki jih je mogoče

¹ Prim. W. A. McClung, *The Architecture of Paradise. Survivals of Eden and Jerusalem*, Berkeley, University of California Press, 1983.

² Podobno arhitekturno načelo je zaslediti v vrtovih srednjeveških samostanov.

zaslediti v jeziku opisa, s katerim se v opusu Dostojevskega udejanja ubeseditve »zemelj-skega raja« kot predmeta opisa. V tem pogledu je mogoče določiti tri ubeseditvene faze:

1. branje ali sprejemanje Mesta-templja kot Vrta (do povratka iz Sibirije);
2. spoznanje in razkrinkanje Mesta-templja (1860–1881);
3. predlog Vrta brez elementov Mesta-templja oz. odklon vsake »mešane« rešitve (1871–1881).

V delih Dostojevskega so do leta 1860 simbolične podobe Mesta-templja in Vrta v glav-nem odsotne,³ zato je to prvo fazo mogoče rekonstruirati zgolj »a posteriori«. V letu 1873, ko sta minili le dve leti od prve, čeprav indirektne pozitivne prispodobe Vrta (leta 1871) in več kot desetletje od prve negativne prispodobe Mesta-templja (leta 1860), Dostojevski napiše članek *Ena izmed sodobnih ponaredb*, kjer komentira svojo prvo recepcijo socializma, ki je slonela na enačenju moralnega in političnega koncepta: po njegovem mnenju je bilo takrat celotno zadevo mogoče razumeti še »v rožnati in rajsko-nravstveni luči« in socializem je bil sprejet zaradi »svetih, npravstvenih in občečloveških« idej kot možna vari-anta krščanstva.⁴ V prvi recepciji socializma Dostojevski v bistvu poudarja prisotnost dveh različnih kodov, ki bosta šele s časom postala nezdružljiva in ki ju je takrat, po svo-jem lastnem mnenju, neutemeljeno nadslojeval. Sam torej implicitno priznava, da je v tej prvi fazi zaslediti kod adresanta (kasneje bo Dostojevski ta kod simbolično izoblikoval kot Mesto-tempelj), ki ga recepcija adresata »prevaja« v drugačen kod (za Dostojevskega Vrt).

Kot je znano, se simbol Mesta-templja prvič pojavi leta 1860 v dodatku k II. poglavju pr-vega dela *Zapiskov iz mrtvega doma* (IV, 250). Simbolična podoba »srečne« bodočnosti ostane nespremenjena vse do spominskega govora o Puškinu (leta 1880), ko Dostojevski za isto prispodobo še vedno uporablja besedo »stavba« (XXVI, 142). Kljub kontinuiteti v ubeseditvi istega semantičnega polja je to dvajsetletje mogoče razdeliti v dve fazi: v prvi prevladuje negativna simbolika Mesta-templja (1860–1871), v drugi pa se ji pridružuje pozitivni simbol Vrta (1871–1881).

Že ob svojem prvem pojavu leta 1860 se negativna simbolika navezuje na arhitekturno in literarno tradicijo Mesta-templja: Raj, vsekakor ograjen, je palača iz marmorja in zlata, z visečimi vrtovi in vsesplošnim bogastvom. Namig na »viseče vrtove« nas ne sme zapeljati v smer edenske variante; pri Dostojevskem se namreč ta prispodoba navezuje na »velikan-sko palačo«, ki jo bo pisatelj nekaj let kasneje (1862/63) povezal s tradicionalno ikonogra-fijo »razvratnega« mesta Babilona in z Razodetjem (V, 70).⁵ Kljub svoji zgodovinski kon-kretnosti znamenita prispodoba »kristalne palače« (V, 69, 113, 119; XXIII, 96) dosledno ubeseduje semantiko »bodočnosti«. To velja tudi za »mravljišče« (V, 81), za apokaliptično podobo Novega Jeruzalema (VI, 201) in za motiv »izbrancev« (VI, 419–20; X, 312). Pove-

³ V tem primeru je kvečjemu mogoče govoriti o dvojnosti med mestom in podeželjem, vendar sta v romanu *Bedni ljudje* oba kronotopa pozitivno obarvana: za Djevuškina je srečna bodočnost dosegljiva v elegantnem mestnem sre-dišču, ki nasprotuje bedni periferiji, Varvara pa srečo enači s preteklostjo, ki jo je preživela na deželi, in zato nasprotuje sedanjosti mesta. Vprašanje bodočnosti se torej za Djevuškina udejanja kot premik v prostoru, za Varvaro pa v času. Prim. I. Verč, *Appunti sulla letteratura russa. Metodi e verifiche*, Sassari 1980, str. 25–29.

⁴ Prim. F. M. Dostojevskij, *Polnoe sobranie sočinienij v tridcati tomah*, XXI, Leningrad 1980, str. 130. Vsi citati iz Dostojevskega se nanašajo na omenjeno izdajo, ki jo bomo v tekstu označili z navedbo rimske številke za knjigo in arabske za stran.

⁵ Z zgodovinskega stališča je treba pripomniti, da so bili »viseči vrtovi«, ki so se v Rusiji razvili predvsem ob koncu XVIII. stoletja, opomenjeni kot izraz za »realnost irealnega«, kjer je odločujočo vlogo odigrala misel o človeku gra-ditelju (*homo faber*), ki se dvigne nad človeka prirode. Prim. D. S. Lihačev, *Izbrannye raboty v treh tomah*, III, Le-ningrad 1987, str. 504.

zavo med mestom Razodetja, Novim Jeruzalemom, in kristalno palačo je med drugim mogoče ugotoviti tudi s pomočjo zanimive podrobnosti: v letih 1862/63 Dostojevski uporablja izraz *kristal'nyj dvorec* (V, 69), kasneje, od *Zapiskov iz podtalja* dalje (leta 1864), pa izraz *hrustal'nyj* (= *kristal'nyj* v ruskem knjižnem jeziku). Znano je, da se zadnja prispevka neposredno in polemično navezuje na četrte sanje Vere Pavlovne, kjer je poleg »velikanske kristalne stavbe« (*hrustal'nyj gromadnyj dom*)⁶ po ustaljeni tipologiji mogoče zaslediti tudi »zimski vrt«.⁷ Povezava ne vzbuja nikakršnih dvomov, saj je bilo besedilo Čerņiševskega objavljeno pred *Zapiski iz podtalja*. Kot rečeno, se beseda *kristal'nyj* pojavi že v letih 1862/63, ko je Dostojevski pisal svoje *Zimske zapiske* in ko roman Čerņiševskega *Kaj delati?* še ni bil objavljen, ni pa tudi nobenih dokazov, da bi bil Dostojevski seznanjen s še neobjavljenim besedilom. V istem odstavku *Zimskih zapiskov* je »kristalna palača« (*kristal'nyj dvorec*) neposredno povezana s podobo mesta Babilona in z »nekim prerodstvom iz Razodetja« oz. s svetopisemskim besedilom, v katerem pa zasledimo zgolj varianto »kristal« (v ruski izdaji sv. pisma je prisotna le beseda *kristall, kristallovidno*, nikakor pa ne *hrustal'*) (*Razodetje*, 21, 11; 22, 1). Prav ta podrobnost pa bi lahko pomenila tudi implicitni premik gledišča Dostojevskega v smer ljudske kulture. V znamenitem slovarju V. Dalja (izdaja 1882. leta) je namreč mogoče najti pomembno dodatno razlago h geslu *hrustal'*, po kateri naj bi ljudska etimologija besede *hrustal'* izhajala iz pridevnika *hrustkij*, to je: trden in krhek. Nekoliko let kasneje bo Dostojevski utemeljil svojo pozitivno vizijo Vrta s koncepti zemlje (počva) in naroda: ljudska etimologija besede *hrustal'* (navidezno trden, v resnici pa krhek) naj bi torej krepila negativno utopično vizijo »kristalne palače«, ki se lahko zruši »naenkrat, mimogrede, v prah« (V, 113).

V naslednjih letih se negativna podoba Mesta-templja bistveno ne spremeni, zaradi kontrapozicije s pozitivno podobo Vrta pa se v podrobnostih izčisti. V *Sanjah smešnega človeka* se vizija zlatega veka tipološko udejanja kot Vrt, ki nasprotuje Mestu-templju: o srečnih ljudeh smešni človek pravi, da »nislo poznali templjev« (XXV, 114), po »razvratu« pa so prebivalci bivšega Vrta »nazidali templjev« (XXV, 116). Podobno nasprotje je prisotno tudi kasneje, na primer v Zosimovi biografiji, ki jo piše Aljoša (*Bratje Karamazovi*): »... življenje je vrt« (XIV, 262), pravi Zosima, za razumevanje te preproste resnice pa ni potrebno »graditi . . . templjev« (XIV, 266).

Čeprav implicitno, je prve tipološke elemente Vrta mogoče odkrivati v gradivu k romanu *Besi* iz leta 1871, kjer se v poglavju *Pri Tihonu Stavrogin* spominja slike C. Lorraina »Akis in Galateja«, ki jo je Dostojevski občudoval v dresdenski galeriji (XI, 21); epizodo je pisatelj kasneje ponovno uporabil v *Mladeniču* (XIII, 375). Bistveni kompozicijski element Lorrainove slike je »šotor« (čeprav ga Stavrogin ne omenja), *skromno bivališče*, ki v tipologiji Vrta nasprotuje *bogatim stavbam*, značilnim za tipologijo Mesta-templja. Podobno kontrapozicijo zasledimo v že omenjeni Zosimovi biografiji: namesto nepotrebnega »templja« Zosima predlaga »izbo« (XIV, 266). Značilni tipološki element Vrta je *odnos do dela*: v znanem družbenem projektu Šigaljova bo »devet desetina« človeštva živelo v »prvo-bitnem . . . raju na zemlji«, čeprav bo seveda »delalo« (X, 312); Šigaljev ne določa količine opravljenega dela, v Vrtnu pa je delo vedno *lahko in neznatno*, kot potrjujejo tudi *Sanje smešnega človeka*, v katerih so prebivalci zlatega veka »za hrano in obleko . . . delali prav malo in z lahkoto« (XXV, 113). Naslednji tipološki element Vrta je njegova *neopisljivost*, ki jo potrjujeta tako Versilov (»z besedami ne poveš«, XIII, 375), kot smešni človek (»ne znam povedati z besedami«, XXV, 118). Skoraj odveč bi bilo naštevanje *podob iz narave*,

⁶ Prim. N. G. Čerņyševskij, *Čto delat?*, Leningrad 1975, str. 284 in 287.

⁷ *Prav tam*, str. 284.

tipičnih za Vrt: obrežje, travniki, gaji, skale, morje, breg, drevesa, sadje, toplota, svetloba, sonce, ptičke (XIII, 375; XXV, 112). In prav na koncu, omembe vreden je tudi »otok«, element *neodpovedljive zaščite* v tipologiji Raja, tako v njegovi varianti Mesta-templja kot Vrta.

Vrt kot simbol bodočnosti je eksplicitno ubeseden leta 1876 v članku *Zemlja in otroci* v *Dnevniku pisatelja*. Po mnenju D. S. Lihačova je »podoba vrta in vsega, kar vrtu pripada . . . mogoče večkrat srečati v staroruski literaturi, in to v visokem pomenu besedek.«⁸ Tudi Dostojevski pripisuje Vrtu »visoki« pomen: » . . . ne vem, kako bo vse to, ampak zagotovo bo. Vrt bo . . . Človeštvo se bo prenovilo v Vrtu in se z Vrtom popravilo – to je formula« (XXIII, 96). Vrt, ki ga Dostojevski piše z veliko začetnico, sintetično ubeseduje njegovo pozitivno vizijo bodočnosti. Ta je tudi zgodovinsko utemeljena, saj se po mnenju Dostojevskega kaže kot poslednja stopnja človeškega razvoja: po fevdalnem (»v začetku so bili gradovi«) in po meščanskem obdobju (»pojaviła so se sirašna mesta . . . s kristalnimi palačami«), bo v »tretji fazi . . . prenovljeno človeštvo . . . začelo živeti v Vrtu« (*prav tam*). Tudi tokrat Zosimova biografija potrjuje dokončno izbiro sintetične simbolične podobe: » . . . življenje je raj in vsi smo v raju, le da tega nočemo vedeti, ko pa bi to hoteli spoznati, že jutri bi bil na vsem svetu raj . . . naravnost in vrt pojdemo in se začnimo sprehajati in veseliti, drug drugega ljubiti, hvalo zapojmo in poljubimo in se naše življenje blagoslovimo« (XIV, 262). Namesto za blesk in sijaj Mesta-templja, ki sprejema »pravičnike«, se Dostojevski odloči za duševni mir Edena, po katerem se sprehajajo »svetniki«. Nedvomno je na to utopično vizijo vplivalo več avtohtonih kulturnih modelov (predvsem pravoslavje in ljudska tradicija), h katerim se še povrnemo, zaenkrat pa lahko ugotovimo, da se v delih Dostojevskega ubesedena simbolika utopije razvija kot nezdržljiva opozicija in da je zato vsaka kompromisna ali »mešana« rešitev izključena.⁹

Vse jasnejši krepitvi omenjene opozicije je po eni strani botrovala podoba mesta kot utelešenja racionalne in znanstvene evropske kulture (v delih Dostojevskega je večkrat prisotna apokaliptična podoba mesta hobotnice), po drugi pa zlitje semantičnih polj pojmov »zemlje« in »občine« (*obščina*) v podobo Vrta. Po pisateljevem mnenju je Vrt implicitno prisoten v avtothoni ruski kulturi: »Mogoče je celo, da prav pri nas, še v zarodku, leži Vrt. (In potem nam še pravijo, naj nikar preveč ne razmišljamo o sebi in naj nikar ne polagamo vase prevelikih upov, češ da nimamo izvirnega mišljenja in da je naša izvirnost privid)« (XXIII, 277). Ruska avtohtonost je seveda vezana na kmečko kulturo: »Vem le to, da bomo imeli Vrt in da bomo mogoče celo pred drugimi uresničili splošno slovo. Zakaj? Mi imamo vsaj zemljo in občino, to pa je ogromno zrno za bodočo idejo« (XXIII, 275). Ob vsem tem je treba pripomniti, da si je ljudska kultura že stoletja oblikovala lastno idejo o bodočnosti, ki se seveda le delno sklada s podobo Vrta pri Dostojevskem. V. E. Vetlovskaja pravilno opozarja na izrazito »protislovnost« in »raznoobraznost« folklornega gradiva, iz katerega je »Dostojevski . . . brez posebenega napora črpal tiste pomenske obrate, ki so mu bili potrebni.«¹⁰ Vrt v Dostojevskem torej ni umetniška ubeseditve ljudske ideje o bo-

⁸ Prim. D. S. Lihačev, *op. cit.* str. 497.

⁹ Predložena tridelna shema seveda ne izključuje prisotnosti vseh ostalih zunajarhitekturnih elementov v semantičnih poljih različnih vizij bodočnosti. Mogoče je celo trditi, da se obe paradigmatici osi Mesta-templja in Vrta močno naslanjata na vrsto motivov, ki jih literarna kritika splošno priznava kot osnovne v delu F. M. Dostojevskega: srce/razum; etika/znanost; ruska misel/Evropa, razsvetljenje, socializem; ruski človek/progresist, Peterburžan; čustvo/spoznanje; otroci sonca/otroci v tovarni (*zamučennyj rebenok*); *obščina*, *zemlja*, *počva/zakoni*, mesto, Peterburg itd.

¹⁰ Prim. V. E. Vetlovskaja, F. M. Dostoevskij, v: *Russkaja literatura i fol'klor. Vtoraja polovina XIX veka*, Leningrad 1982, str. 67.

dočnosti (kmečka utopija), pač pa zgolj avtorjeva subjektivna ubeseditev v procesu recepcije umišljenega izvirnika. Res je sicer, da obstajajo nekateri *konvergentni elementi* med podobo Vrta in določenimi ljudskimi »rajskimi« vizijami: že v X. stoletju je na primer *predkrščanska kultura* označevala Raj kot »čudovit in zelen«,¹¹ oznake ne spremeni niti prihod *krščanstva*, kvečjemu jo obogati z nekaterimi podrobnostmi (»rajske ptice«, »zeleno drevesa-vinske trte«).¹² Značilni topos *ljudske religiozne kulture*¹³ in *ljudske utopije* je vodni prostor, preko katerega vodi pot v »drugo kraljestvo«, saj se na primer v legendi o Belovodju utopični kraj nahaja na 70 otokih.¹⁴ Edenske podobe se vrstijo tudi v *neuradni religiozni kulturi* (sekte, razkolniki, heretiki): »duhoborci« so se, kot je znano, upirali gradnji »velikih kamnitih templjev«.¹⁵

Veliko zanimivejše so seveda *razlike* med ljudskimi utopičnimi vizijami in podobo Vrta, kakršno predlaga Dostojevski. Predvsem velja poudariti, da se v primerjavi z umetno literaturo, ki že skoraj obvezno ponavlja nezamenljivost ubesedenih modelov Mesta-templja in Vrta, ljudska utopija ne omejuje na en sam možen kronotop. V neuradni religiozni kulturi »begunov« je na primer jasno razviden namig na podobo Mesta-templja: »Naš potni list je iz božjega mesta Jeruzalema«; »ostala nam je vera v Jeruzalem«;¹⁶ »sedanjega mesta nimamo – iščemo prihodnje«. ¹⁷ Prav tako je utopično mesto Ignata »obdano s steno«, »visoko«, »kamnito«, res pa je tudi, da ima vsak kamnit dom »vrt« in da »po ulicah in vrtovih cvetijo cvetovi«. ¹⁸ Po vsej verjetnosti je vizija mestnega bleska povezana tudi s tradicijo »lepot«, kot jo izpričuje Lavrentjevski letopis: blesk bizantinskega obreda je navsezadnje bistveno vplival na izbiro Vladimirja, ko je leta 988 sprejel krščanstvo kot uradno rusko vero. ¹⁹ Če ljudsko utopijo določajo edenske značilnosti, potem je podroben opis utopičnega kraja seveda odsoten. Tako tipologijo srečujemo na primer v utopičnih legendah o »orehovi zemlji« in o »reki Darji«. ²⁰ Veliko ljudskih utopij je »mešanega« tipa: otočje že omenjenega Belovodja pokrivajo nepregledni gozdovi, na njem pa so tudi vasi in mesta. ²¹ V narodnih pripovedkah je iskanje sreče delno povezano tudi s prihodom v »trinadstropno kamnito hišo«, ki se seveda nahaja za reko in hrani vsakršne dobrote, ²² kar pa ne izključuje prisotnosti edenske tipologije: »... kraj sveta – kjer rdeče sonce vzhaja iz sinjega morja«²³ in kjer teko »mlečne reke« vzdolž bregov iz močnika (= kjer se cedita med in mleko). ²⁴ Ljudski utopični kraj je obvezno onstran meja poznanega sveta in je dosegljiv le po dolgem potovanju, ki je včasih opisano prav z vsemi podrobnostmi (utopična linija legend o *daljnih krajih*). Ljudska utopija se zato udejanja kot *premik v drug prostor*, kar je

11 Prim. A. N. Soboljev, *Zagrobnyj mir po drevne-russkim predstavlenijam*, Sergiev Posad 1913, str. 98.

12 *Prav tam*, str. 172.

13 *Prav tam*, str. 108 in 174.

14 Prim. K. V. Čistov, *Russkie narodnye social'no-utopičeskie legendy. XVII–XIX vv.*, Moskva 1967, str. 256. Prim. tudi A. I. Klibanov, *Narodnaja social'naja utopija v Rossii. Period feodalizma*, Moskva 1977, str. 219–225.

15 Prim. P. Miljukov, *Očerki po istorii russoj kul'tury*, II/1, Pariz 1931, str. 127.

16 Prim. K. V. Čistov, *op. cit.*, str. 245.

17 *Prav tam*, str. 249.

18 *Prav tam*, str. 299–300.

19 Prim. *Handbuch zur Nestorchronik*, ur. L. Müller, kn. I, (Forum slavicum, b. 48), W. Fink Verlag, München 1977, str. 107–108.

20 Prim. K. V. Čistov, *op. cit.*, str. 305–308 in 312–313.

21 *Prav tam*, str. 258.

22 Prim. E. Trubeckoj, *Inoe carstvo i ego iskateli v russoj narodnoj skazke*, Moskva 1922 (?), str. 13.

23 *Prav tam*, str. 18.

24 *Prav tam*, str. 7.

za utopijo Dostojevskega, ki predvideva sočasnost hotenja vsega človeštva, nepomembno («... v enem samem dnevu, v *eni sami uri* – vse bi se naenkrat uredilo!... Ko bi le vsi to hoteli, vse bi se že zdaj uredilo», XXV, 119). *Pravično zemljo*,²⁵ ki se v evropski kulturi skoraj vedno izraža kot podoba Mesta-templja, je v ruski ljudski kulturi mogoče odkrivati bodisi v Mestu-templju bodisi v Vrta. Veliko število ljudskih utopij izhaja iz upanja v »pravično« oblast, ki nasprotuje »nepravični« (utopična linija legend o *povratku carja odrešenika*). Oblast je torej jamstvo za »pravičnost« (= srečo) in zato ljudska utopija nikoli ne podvomi o oblasti kot načelu, za utopijo Dostojevkega pa je značilno, da je srečo mogoče graditi le v človekovi notranjosti (v tem pogledu se Dostojevski približuje nekaterim vidikom neuradne religiozne kulture »duhoborcev« in »molokanov«) in je zato še tako dobronamerno in »razsvetljensko« dejanje »z vrha« odveč. Posebno zanimiv je tisti vidik ljudske utopije, ki zadeva *odnos do dela*: napačno bi bilo, ko bi motiv »lahkega kruha« vzporejali z motivom »lahkega dela« v Dostojevskem. V ruski narodni pripovedki dela malo le, kdor je »zviti«, kar je značilna poteza pravljicih *lenuha* ali *tatu*, ki se prav zato dokoplje do blažene dežele.²⁶ In prav na koncu lahko omenimo še naravo, ki je v edenski viziji Dostojevskega pohlevno mila in se zato junaki z njo ne borijo, medtem ko je v ljudski tradiciji predvsem mitskega izvora, kar predvideva zmago »kulturnega junaka« nad njenim neurejenim kaosom.

Konvergenca in razlike z ljudsko tradicijo dovolj jasno kažejo na sinkretizem utopične vizije zlatega veka v delih Dostojevkega, kjer se spajajo še mitske podobe, prvine utopične literarne tradicije in reminiscence iz umetniških slik. Verjetno ni predmeta, ki bi ga Dostojevski umetniško ubesedil s tako izrazito »monološko« besedo, kot je prav utopija. Za »rajske« ubeseditve je celo moč trditi, da obstaja določena homogenost pristopa, saj se tako v svoji pozitivnosti kot negativnosti dovolj enakomerno delijo med publicistično avtorsko besedo in umetniško besedo junakov. Dostojevski v bistvu podreja lastnemu branju različne vizije bodočnosti, ki so se izrazile v tujih kulturnih kodih, in se ne trudi, da bi jim ohranil izvorni pomen oz. da bi nanje gledal kot na »subjekt«. Navsezadnje je pisatelj to počenjal že pri »prevajanju« francoskega fourierizma v moralni kod, ko ga je odklonil tako, da ga je po isti logiki »prevedel« v destruktivni politični kod, in prav tako je naredil, ko je »prevajal« ljudsko kulturo v lasten etično-religiozni kod.

Dostojevski je razvil podobo Mesta-templja in Vrta iz različnih kulturnih modelov in tako zakoreninil literarno tradicijo, ki ni zraščena zgolj z izkristalizirano in sinkretistično obliko njegove utopije, ampak ponuja tudi več nadaljnjih evolucijskih smeri (tudi v tem Dostojevski paradoksalno potrjuje svojo »polifoničnost«). Z vidika literarne zgodovine je sicer tradicijo Mesta-templja, predvsem v njeni negativni varianti (čeprav obstaja tudi pozitivna »mestna« utopija, zlasti v znanstvenofantastični literaturi, pa tudi v nekaterih aspektih futurizma, kot so na primer »mešane« utopične vizije Hlebnikova),²⁷ mogoče opredeliti kot »močno« literarno tradicijo, obstaja pa tudi tradicija Vrta, ki se kaže kot »šibkejša« utopična varianta. »Močno« tradicijo negativnosti Mesta-templja, v katero sodi več različnih avtorjev, kot so A. Beli (*Peterburg*), Kuprin (*Zdravljica*), Brjusov (*Republika južnega križa*), Leonov (epizoda *O norem Kalafatu* v romanu *Jazbeci*), je literarna kritika, predvsem zahodna, večkrat analizirala tudi zato, ker se je skoraj samodejno ponujala kot pre-

²⁵ Prim. S. Kalmykov, *V poiskah »zelenoj paločki«*, v: *Večnoe solnce. Russkaja social'naja utopija i naučnaja fantastika vtoroj poloviny XIX – načala XX veka*, Moskva 1979, str. 10 in 31.

²⁶ Prim. E. Trubeckoj, *op cit.*, str. 9–17.

²⁷ Prim. I. Verč, *Zametki ob utopičeskijh stranicah Hlebnikova*, referat je bil prebran na simpoziju *Zaumnyj futurizm i dadaizm v ruskoj kul'ture*, Rovereto-Benetke, 8–11/XI/1989 (v tisku).

roštvo socialistične katastrofe. Kontrapozicija med toposom Mesta-templja in toposom Vrta se je tako korenito zasedla v ubesedene modele književnosti, da v svoji antiutopiji Zamjatin povsem logično izžene Vrt iz Mesta in ga opomenja kot negativen element kasa, pred katerim se je treba zaščititi. V literarnozgodovinskem pogledu se edino evolucijska linija Mesta-templja spremeni v antiutopijo in prav iz te sposobnosti prerodenja in kritičnega odnosa do same sebe črpa po vsej verjetnosti svojo moč. Evolucijska linija Vrta pa vse do XX. stoletja ostaja v bistvu nespremenjeno zvesta sama sebi, kar je verjetno vzrok njene šibkosti, če seveda upoštevamo tudi tinjanovsko koncepcijo literarne »borbe«. Kljub temu ne gre pozabiti, da je bila evolucijsko statična linija Vrta kot izraza narodno kmečke utopične kulture v ruski literaturi XIX. stoletje vedno prisotna. Dovolj je, da opozorimo na »čudovit kraj«, na »kotiček, ki ga je Bog blagoslovil« v *sanjah Oblomova*, kjer »sonce . . . jasno in vroče sveti«, kjer »reka teče veselo« in kjer je z »gričkov« mogoče »zamišljeno gledati na zahajajoče sonce«,²⁸ ali na udejanjeni »ideal sitega zadovoljstva«²⁹ v vasi Tarbagataj, ki jo opisuje Nekrasov in kjer »Vsakdo sito živi«. ³⁰ Med najznamenitejše ljudske utopije sodi *Zgodba o nevidnem mestu Kitežu*, ki je proti koncu XIX. in na začetku XX. stoletja doživela intenziven proces literarizacije: po prvi objavi v romanu *V gozdovih* P. I. Melnikova-Pečerskega leta 1875 zgodbo ponovno uporabi najprej V. G. Korolenko (1890), kasneje M. M. Prišvin (1912), Gorki pa ji leta 1916 posveti nekaj verzov.³¹ Kiteška zgodba je tipičen primer »mešane« ljudske utopične rešitve, kjer soobstajajo elementi Mesta in Vrta. Mesto Kitež, »z obzidjem iz belega kamenja, z zlatostrešnimi cerkvami, s hišami, iztesanimi . . . iz lesa, ki ne gnije«,³² je potopljeno v jezero, ki ga obdajajo »okrogli grički«, »zelena dobrava« in »zeleni bregovi«³³ (varianta Mesta v Vrta). To je mesto, kjer namesto »pravičnosti« in »sitosti« kraljuje »svetost«: »Tam je tišina in mir, veselje in radost . . . Duhovna radost, ne telesna.«³⁴

Na zunajliterarnem področju je poseben odnos do ljudske utopije mogoče zaslediti v (utopično) filozofskem razmišljanju N. F. Fjodorova in v kmečki utopiji, ki jo predlaga A. V. Čajanov. V obeh primerih prevladuje linija Vrta v svoji tipično »mešani« varianti, vendar z bistvenim dodatkom: oba avtorja odklanjata namreč kronotop Mesta,³⁵ obenem pa ga

28 Prim. I. A. Gončarov, *Oblomov*, Moskva 1969, str. 123–124.

29 Prim. E. Trubeckoj, *op cit.*, str. 7.

30 Prim. N. A. Nekrasov, *Sočinenija v treh tomah*, II. Moskva 1959, str. 137–138.

31 Za tekst, zgodovinske podatke in komentar o kiteški legendi prim. V. L. Komarovič, *Kitežskaja legenda*. Moskva–Leningrad 1936.

32 Prim. P. Mel'nikov (A. Pečerskij), *Skazanie o nevidimom grade Kiteže*, v: *Večnoe solnce*, *op. cit.*, str. 190.

33 Prim. V. Korolenko, *Svetlojar*, *prav tam*, str. 201.

34 Prim. P. Mel'nikov, *op. cit.*, str. 196.

35 N. F. Fjodorov se je zavzemal za radikalno spremembo civilizacijskega razvoja: »Celotna zgodovina kot zgodovina civilizacije, umetne kulture (to je spreminjanja vasi v mesto) je odmikanje od prehranbenega vprašanja in razvoj antihigijskega načina življenja.« Razvoj urbaniziranega življenja »ne samo oddaljuje človeštvo od rešitve prehranbeno-sanitarnega vprašanja, ampak oblikuje tudi najvišjo antihigijsko obliko družbenega življenja, ker je mesto v svojem bistvu antihigijsko, je vir in žarišče bolezn; ko bi ga ne prerodevala dežela z neprestanim prilivom boljše, čistejšee krvi, sploh ne bi moglo obstajati. Vendar mesto, ki se obnavlja z vaško krvjo, po drugi strani tudi oskrbuje deželo s svojo, pokvarjeno.«

Omembe vredna se zdijo tudi razmišljanja Fjodorova o »vstajenju očetov«, kjer že spet srečamo podobi vrta in mesta: po njegovem mnenju je rešitev »v obnovitvi Edena, raja, ki smo ga izgubili, ne v smislu visečih vrtov (kot v Babilonu), ampak v združitvi vseh sinov v templju . . . za vstajenje očetov.« Prim. N. F. Fedorov, *Sočinenija*, Moskva 1982, str. 371 in 380–381.

Kmečka utopija Čajanova, objavljena leta 1920, se kaže tudi kot rezultat »dekreta o uničenju mest« (Prim. I. Kremnev – A. Čajanov, *Putešestvie moego brata Alekseja v stranu krest'janskoj utopii*, New York 1981, str. 31.)

V. Strada pravilno poudarja, da utopija Čajanova poleg Mesta »odklanja še drugi simbolični kraj tistega nekraja, ki je že po sami etimologiji utopija: Otok. Kot kmečka utopija . . . se mora namreč širiti po prostranih zemljah, kot ru-

nadomeščata z elementom, ki ga tipološko določa, to je z »znanostjo«, ki je ukrotila »divjo« naravo. Vzroke za »šibkost« utopične tradicije Vrta je verjetno treba iskati tudi v literarni kritiki, ki je, kot kaže, premalo upoštevala pravilo, da vsak kulturni model prevaja tuje kodificirane govore v govor lastnih pomenskih koordinat. »Mešani« utopični model, ki bi ga lahko imenovali tudi »eklektični« model ljudske tradicije, ni samo neodvisen od literarne tradicije Mesta-templja in Vrta, ampak se v razvoju kaže tudi kot model Vrta, ki »bere« Mesto in »vsrkuje vase le to, kar . . . je zanj nujno, kar se sklada z njegovim duhom, kar lahko le dopolnjuje to, kar je že pridobljeno in kar je mogoče brez napora osvojiti«³⁶ ali z drugimi besedami, udejanja odnos, ki je sploh značilen za sleherno semiotično operacijo. Tovrstni odnos leži v osnovi literarnega dela Andreja Platonova. Za razliko od drugih pisateljev, ki so nadaljevali literarno utopično tradicijo Mesta-templja in Vrta le kot obnavljanje opozicije med njima, Platonov ne odklanja utopičnih elementov Mesta-templja, ki ga je v začetku XX. stoletja ruska literarna tradicija že dokončno opomenjala kot simbol nastopajočega rušilnega socializma, ampak jih preverja skozi prizmo kulturnega modela Vrta, ki se je v tedanji literarni tradiciji že krepko zakoreninil kot simbol iz narodne tradicije. Med vzroke, ki so nedvomno podkrepili gledanje Platonova na sodobno stvarnost, sodijo tudi filozofska razmišljanja Fjodorova, ki je skušal usklajevati »razum« in »čustvo«, »znanost« in »naravo« ter je namesto stroge kontrapozicije Evropa-Rusija povzdignil idejo veseljstva kot najmanjšo časovno-prostorsko enoto, ob vsem tem pa še poudarjal tipično potezo ruske kulture, ki ne predvideva ostrega razlikovanja med teorijo in prakso (po tej poti mu je nekoliko kasneje sledil tudi Bogdanov). *Čevengur* Andreja Platonova ni torej zgolj antiutopični roman, ponovna ubeseditiv poloma Mesta-templja, temveč *umetniška ubeseditiv ljudske recepcije socializma kot projekta bodočnosti*, kjer je nenadomestljiv in opazen element recepcije predstava o bodočnosti, ki jo je že več stoletij ubesedovala ljudska kultura. V primerjavi z Dostojevskim, ki predlaga tako ubeseditiv Vrta, v kateri je ljudski kulturni model le objekt njegovega »monološkega« opomenjanja, ga Platonov povzdigne na raven dominante. Iz tega zornega kota postanejo razumljiva nešteta nadslojevanja kulturnih kodov, ki v romanu *Čevengur* (pa tudi v *Gradbišču* in povesti *V prid*) določajo ne samo pisateljevo pritajeno ironijo, temveč razkrivajo tudi umetniški prelom med predmetom ubeseditve oz., kot pravi Platonov, med »začetkom komunistične družbe«³⁷ in jezikom ubeseditve, ki opomenja ubesedeni predmet z jezikovno izraženimi in zato kulturno spoznavnimi elementi Vrta. Če se omejimo zgolj na najznačilnejše ljudskoutopične elemente, lahko kot primer povemo, da junaki Čevengurja iščejo »zemeljsko blaženost«,³⁸ »srečno življenje«, ne pa »dela«,³⁹ torej kraj, kjer se prebivalci »z ničimer ne ukvarjajo, ampak ležijo in spijo«. ⁴⁰ Beseda »Čevengur« je za Dvanova kot »privlačno hrumenje neznanе dežele«, ⁴¹ do katere se junaki priklatijo po dolgi poti, kar se sklada ne samo z romanesknim kronotopom »poti«, ampak tudi z ljudskoutopično tipologijo »daljnih krajev«. »Rajski« kraj Čevengurcev spominja na tipično »mešano« rešitev: po eni strani se namreč

←
ska utopija pa mora zaobjemati vso prostranost ruske celine. Vendar . . . odklon od Otoka . . . ne zabrisuje v deželi kmečke utopije občutka osamitve in avtarične osamljenosti.« Prim. V. Strada, *Presentazione*, v: A. V. Čajanov, *Viaggio di mio fratello Aleksej nel paese dell'utopia contadina*, Torino 1979, str. 8–9.

36 Prim. A. N. Sobolev, *op. cit.*, str. 6–7.

37 Prim. *Gor'kij i sovetskie pisateli. Neizdannaja perepiska*, »Literaturnoe nasledstvo«, 70, Moskva 1963, str. 314. Navajam po: M. Geller, *Andrej Platonov v poiskah sčast'ja*, Pariz 1982, str. 175.

38 Prim. A. Platonov, *Juvenil'noe more. Povesti. Roman*, Moskva 1988, str. 236.

39 *Prav tam*, str. 350.

40 *Prav tam*, str. 364.

41 *Prav tam*, str. 348.

nahaja v puščavi, kjer kljub temu neznano od kod priteka reka Čevengurka (svetopisemska edenska podoba), cela Rusija pa je še dodatno opisana kot kraj, kjer »ljudje . . . sadijo vrt zgodovine za večnost in za svojo neločljivost v bodočnosti«;⁴² po drugi strani je v tem Vrta »stara mesto«⁴³ s svojimi »jablanovimi vrtovi, železnimi strehami, pod katerimi so prebivalci krmili svoje otroke, in z gorečimi, izčiščenimi kupolami cerkva«.⁴⁴ Prav tako ni tuja ljudski utopiji epizoda o »likvidaciji razreda preostale svojati«,⁴⁵ saj je v ljudski utopiji iz XVII. stoletja iskanje »bogatih krajev na Amuru in na bregovih Tihega oceana« pomenilo obenem odkritje »bogatega otoka«, na katerem je bilo potrebno »ljudi pobiti«.⁴⁶ Element, ki najzgovorneje postavlja mesto Čevengur v tipologijo Vrta, je vsekakor odnos do narave: »tudi živina . . . je skoraj človek«,⁴⁷ zato so ustanovitelji Vrta »mobilizirali sonce na večno delo, družbo pa so za zmeraj razpustili«.⁴⁸ Roman se zaključi s samomorom Saše Dvanova, ki se je tako kot v legendi o Kitežu odpravil iskat srečo na dno jezera, ter z zmagoslavnem polbrata Prokofija, ki oblastniško sedi »ob hiši iz opek«,⁴⁹ kar je varianta ustaljene podobe »kristalne palače« kot negativnega simbola rušilnega socializma, ki v romanu dejansko pomete z Vrtom; v predlaganem nadslojevanju kulturnih modelov pa je »hiša iz opek« pravzaprav le ljudskoutopična »trindastropna kamnita hiša«, v kateri se udejanja ljudski ideal »sitéga zadovoljstva«, ki se ne sprašuje o sredstvih, s katerimi se je mogoče dokopati do njega. V skladu z najznačilnejšo ljudsko tradicijo je namreč zmagoslavni Prokofij »zviti tat«.

V ruski književnosti sta se nadslojevanje in poskus složne pomiritve med nezdružljivima kodoma Mesta-templja in Vrta udejanila v delih Andreja Platonova. Najbrž ne bi bilo odveč, ko bi se vprašali, kje se je tovrsten poskus še udejanil in h kateremu tretjemu, tudi zunajliterarnemu kodu je privedel.

42 *Prav tam*, str. 505.

43 *Prav tam*, str. 361.

44 *Prav tam*, str. 363.

45 *Prav tam*, str. 401.

46 Prim. K. V. Čistov, *op. cit.*, str. 294.

47 Prim. A. Platonov, *op. cit.*, str. 359.

48 *Prav tam*, str. 368.

49 *Prav tam*, str. 551.

Summary

UDK 882.09.929 Dostojevskij F. M.

SOME OF THE CHARACTERISTICS OF THE DEPICTION OF FUTURE IN THE WORKS BY F. M. DOSTOJEVSKIJ

In Dostojevskij's synthetic representation of the age of gold it is immediately possible to pinpoint a long European, utopian tradition (for example in the »Dream of a Ridiculous Man«). Within this tradition, however, it is possible to distinguish two opposing forms of the »architecture of Paradise« (McClung): on the one hand the construction of the »Temple« (Jerusalem), on the other that of the »Garden« (Eden). Tracing the construction of the »temple« to the rational, scientific and enlightened tradition of the European culture (the palace of crystal), Dostojevskij finds in the architecture of the »garden« which is hostile to worldly goods, the ethical and poetical equivalent of his vision of the world.

FRAZEOLOGIJA V OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI*

1. O poučevanju frazeologije v osnovni šoli je že v JiS 1980/81 (178–179) pisal Franc Žagar. V prispevku ugotavlja, da »učenci osnovne šole spoznavajo precej poglavij iz besedoslavlja, npr. sinonime, metafore, metonimije, stilno zaznamovane besede, prevzete besede, skoraj nič pa ne zvejo o frazeologiji« (podčrtala E. K.). Dalje razmišlja, kako bi bilo mogoče (»morda v osmem razredu«) to snov teoretično in z vajami predstaviti učencem. Da je uzaveščanje frazeoloških jezikovnih sredstev potrebno, potrjujejo mnoga umetnostna besedila (zlasti sodobna), ki jih učenci prebirajo za domače branje, za bralno značko ali kar tako. Tovrstna besedila pogosto izrabljajo frazeologeme, in sicer ne le v njihovi izhodiščni, slovarski obliki in pomenu, ampak tudi tako, da jih vključujejo preoblikovane, tj. kot prenovitve.¹ Primer:

Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so *prodajali zijala*. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu na vso moč prodajali.

(S. Pregl, *Zgode na dvoru kralja Janeza*, 1988, s. 11)²

Frazeologem *prodajati zijala* s pomenom (po SSKJ) 'zadrževati se kje in si radovedno ogledovati' je z besedilom, ki sledi (*Kupoval jih . . .*), pomensko prenovljen: kar se prodaja, se namreč tudi kupuje; zijal pa se ne kupuje, ker se jih tudi prodaja ne. Sestavini frazeologema tako dobita vsaka svoj nefrazeološki pomen: otroci so torej stali tam in prodajali, tj. dajali proti plačilu, tiste, ki so zijali. Za bralca (otroka, učenca), ki frazeologema ne pozna, je razvozlanje teh pomenov popolnoma nesmiselno. Humoristični podton je zanj seveda izgubljen. Takšne postopke, ki so zlasti pogosti tudi še v publicističnih besedilih,³ je treba uzavestiti, kar pa je mogoče le ob poznavanju frazeologemov.

Zanimalo me je, koliko k temu poznavanju pripomore šola, natančneje, pouk slovenskega jezika. Pregledala sem učne načrte in učbenike za osnovno in srednjo šolo. Za preverjanje rezultatov, ki ob takem učnem gradivu so, pa sem sestavila test, ki so ga reševali učenci štirih razredov, skupaj 123 učencev.

2. Učno gradivo

2.1 Učni načrti

Pregledala sem Program življenja in dela osnovne šole (2. zvezek, 1984) in program Družboslovno-jezikovna dejavnost za srednje usmerjeno izobraževanje.

Osnovnošolski učni načrt omenja frazeologijo na dveh mestih, obkraj v okviru sporočanja in obkraj v 6. razredu. Namesto izraza frazeologem ali stalna besedna zveza je rabljen

* Prispevek je bil kot predavanje prebran na slavističnem zborovanju v Bohinjski Bistrici jeseni 1987. Od tedaj so izšli nekateri novi učbeniki za osnovno šolo, ki so zamenjali stare. V objavi zato upoštevam sedanje stanje.

¹ Definicijo in opis gl. v E. Kržišnik, *Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, Obdobja 7, 1987, 517/518.*

² Sprememba frazeologema, kot je v istem delu na s. 9. Kralju Janezu *so sli* ukazi zlahka *iz jezika* ← (kaj) gre (kako) z jezika (komu) – ni prenovitev, saj ne prinaša nikakršnih dodatnih pomenskih ali stilističnih odtenkov, ampak je preprosto napaka (kot: prihajati *iz Jesenic, iz planin*).

³ O tem T. Korošec, *Obnovitve v časopisnih naslovih, SR 1978, 147–160.*

izraz *fraze in rekla* (s. 46, 54), kar je najbrž ostanek iz časov Besedne umetnosti Silve Trdinove,⁴ torej iz 50. let. V 8. razredu pri poglavju o besedoslovju (s. 60) je razčlemba takšna: »Kaj je beseda. Pomeni besed. Stilno nezaznamovane in stilno zaznamovane besede. Domače in prevzete besede.« Na tem mestu bi moral biti vsaj nakazan odnos med besedo in frazeologemom, npr. med *žena in boljša polovica* ali *pomočnik in desna roka* – oba para imata iste denotativne pomenske lastnosti in različne konotativne oz. pragmatične pomenske lastnosti, in vedar sta oba člena obeh parov poimenovanji določene (iste) predmetnosti (prim. še *norčevati se in briti norce*). Razlika pa je tudi strukturna: beseda in besedna zveza. Najbrž prav zaradi tega Žagar v navedenem prispevku (s. 178) predlaga, da bi frazeologijo vključili v program osmega razreda.

Srednješolski učni načrt je v bistvu preveč okviren, da bi iz njega lahko karkoli sklepali. Morda le to, da izrazov *frazeologija in frazeologem* ali *stalna besedna zveza* ali vsaj *večbesednost* niti ne omenja.

2.2 Učbeniki

V osnovnošolskih učbenikih za slovenski jezik frazeologija teoretično ni omenjena nikjer. Tako ostajajo le vaje, v katerih so frazeologemi uporabljeni kot ponazarjalno gradivo za druga poglavja, večinoma slovnična. Take vaje najdemo v učbenikih od 3. razreda dalje, vendar ne v 8. razredu. Frazeologemi so lahko edino gradivo vaje ali pa so »skriti« med drugim gradivom. Nevarnost, ki se nato pokaže kot slabost, je pri taki drugonamembnostni uporabi frazeologije to, da so sami frazeologemi navajani nenatančno, npr. *Dobra beseda dobro mesto najde* namesto *lepa*, *Obleka še ne dela človeka* namesto izhodiščne oblike *Obleka naredi človeka* (oboje v Slovenski jezik 3, s. 19, vaja 5); v isti vaji se npr. uporablja frazeologem zdaj v slovarski zdaj v besedilni obliki, npr. *Imeti slamo v glavi*, *Ubiti dve muhi na en mah*, *Mlatiti prazno slamo*, *Šel mu je na roko*, *Na glavo mu kaplja*, *Redek je kot bela vrana*, *Vreči puško v koruzo*, *Pljunili smo v roke* (Slovenski jezik 5, s. 130, vaja 1). Frazeologemi tudi niso primerno gradivo za vaje, ki zahtevajo spremembe slovničnih kategorij njihovih sestavin, kajti takšne spremembe pogosto povzročijo razpad frazeološkega pomena (prim. *metati polena pod noge* (komu) 'ovirati' → **vreči poleno pod nogo*). Taka je npr. vaja 5 na s. 58 v SJ 3: *Preoblikuj pregovore iz ednine v množino*.

Frazeološko gradivo, ki se tako ali drugače pojavlja v osnovnošolskih učbenikih, zajema pretežno rečenice, tj. frazeologeme s stavčno strukturo, in sicer kot zaključene povedi. Temu primerna je tudi terminologija. Ostaja znotraj paremioloških poimenovanj, danih predvsem glede na vsebinske parametre: (ljudski) pregovori, reki, izreki . . . Uporabljajo pa se tudi s frazeološkimi prekrivni izrazi: rečenica, reklo. Nobeden od teh izrazov ni definiran, zato tudi niso enoumno rabljeni, npr. reklo: *imeti slamo v glavi* (SJ 5, s. 130, v. 1), rečenica: *Pripoveduje brez repa in glave* (isti, s. 199, 6.a).

Kolikostno in kakovostno izstopa novi učbenik Slovenski jezik 5 (avtorice: V. Slabe, A. Kozinc, B. Golob, O. Gnamuš), ki je med osnovnošolskimi učbeniki prav gotovo najgloblje vstopil v bistvo frazeoloških jezikovnih sredstev: opozarja na njihovo pomensko zapletenost in ekspresivno vrednost v besedilu. Frazeologemi so vključeni kot tista jezikovna sredstva, pri katerih je razmerje med površinsko obliko in pomenom neskladno, kjer vsota pomenov sestavljajočih jih prvin ni enaka pomenu celote (prim. s. 201, v. 8). Za prikaz

⁴ Prim. S. Trdina, *Besedna umetnost*, II. del, Ljubljana 1958, 31/32. Ob tem moram opozoriti, da je obravnavanje frazeologije v tem delu sicer teoretično zastarelo in danes že preseženo, toda vaje, ki to poglavje spremljajo, so imenitne (s. 109–117), veliko jih je in različnih, spodbujajo tako razumevanje kot tudi tvorbo frazeologemov. Škoda je, da bi ostale neizrabljene v sedanjih učbenikih.

frazeologemov kot stilistično zaznamovanih in ekspresivnih sredstev prim. npr. *Bogatimo izrazje s samostalniki in raziskujmo pomen* (s. 130–132, v. 1, 2, 3, 5, 8, 9) in zlasti vaje v poglavju o sporočanju (s. 199–215). Opozarja pa tudi na normativno določenost oblike frazeologema, npr. na s. 199 (6.1): *Premisli, kaj je pravilno: ločiti zrno od plevla ali ločiti zrnje od plev*. Ne da bi se teoretično ukvarjal s frazeologijo, učbenik definira osnovne lastnosti frazeologema: stalnost oblike in pomena ter ekspresivno funkcijo.⁵ Zajema tudi največ nestavčnih frazeologemov (rekel), ki so pogostnostno gledano jedrni del frazeologije.

V nasprotju z osnovno šolo je v srednješolskem učbeniku Slovenski jezik I (avtorji: J. Dular, R. Kirm, B. Pogorelec, I. Zrimšek) frazeologija obdelana posebej v okviru poglavja o besedoslovju (s. 83, 84). Termin frazeologem ni omenjen, avtorji so se odločili za izraz stalne besedne zveze. Izraz frazeologem je nato brez pojasnila rabljen v učbeniku Sporočanje (s. 50, avtorici M. Kolar, B. Pogorelec), kar je didaktično slabo.

Stalne besedne zveze so definirane kot take besedne zveze, ki v nasprotju z enkratnim večbesednim poimenovanjem⁶ »preidejo v splošno rabo« (s. 83). Omenjena je delitev glede na strukturo: rekla kot nestavčne tvorbe in rečenice kot stavčne, dalje različnost glede na izvor (domače, prevzete), zvrstnost in funkcijo. Pomensko so vrste stalnih besednih zvez v skladu z jezikoslovno teorijo – po Toporišiču⁷ – klasificirane glede na »pomenska razmerja med posameznimi besedami in morebitni/m/ skupni/m/ pomen/om/ zveze« (s. 83). Posamezni pomenski tipi niso poimenovani, za razliko od Toporišičeve delitve so omenjene le tri skupine. Zgledi so navedeni pod a, b in c; npr.

- a) stara mama, osnovna šola;
- b) z dolgim nosom;
- c) Beseda ni konj, Kadar mačke ni doma, miši plešejo, Mi o volku, volk iz gozda.

Opis razdelitve, ki zgleodom sledi, tem točkam ne ustreza v celoti. Prva skupina, v kateri je pomen zveze razločljiv iz pomena sestavin, se pokriva s točko a. V drugi skupini, kjer »še čutimo pomen sestavin« (s. 83), se zaplete: če zglede *star kot zemlja* še gre v to skupino, pa vanjo nikakor ne sodi zgornji zglede pod b) *z dolgim nosom* 'užaljen', zato so dodani novi primeri (npr. *imeti strupen jezik*). Pod točko c) navedeni primeri prav tako ne ustrezajo vsi tretji skupini, kjer »ni več prave povezanosti med pomenom celotne zveze in pomeni sestavin« (s. 84). Sem bi šla stalna besedna zveza iz c) *beseda ni konj*, ne pa na enak način tudi drugi dve. Tako so spet dani novi primeri: *briti norce, na vrat na nos, neumen kot noč, pamet soliti, streljati kozle, imeti smolo*. Zadnji na novo dani primer spet ne gre v to skupino. Prim. SSKJ *smola* 2: 'naključje, okoliščine, ki vplivajo na neugoden izid, potek česa' in zglede: *celo pot jih je spremljala smola, zaradi smole ni dosegel prvega mesta*. Vsekakor ne drži, da pomen celote pri *imeti smolo* sploh ni razviden iz pomenov sestavin. Učenci to nedoslednost zlahka opazijo in najmanj, kar je, so zmedeni. Nastala pa je brzokone zaradi tega, ker je bila Toporišičeva štiristopenjska delitev na sestave, skupe, sklope in zrasleke prevedena v tristopenjsko.

Ker je na koncu poglavja o stalnih besednih zvezah omenjena njena funkcija v besedilu in ponazorjena s primeri iz publicistike, bi ne bilo odveč opozorilo na prenovitve, se pravi,

⁵ Zato ni razumljivo, čemu se izogiba pojmu stalnosti v navodilu: *Posebno mesto v človekovi predstavi ima srce. Dopolnite in razložite udomačeno rabo*, ko je vendar »udomačenost« samo posledica stalnosti oblike in pomena.

⁶ Tukaj bi bil bolj na mestu uveljavljeni izraz prosta besedna zveza ali nestalna besedna zveza.

⁷ J. Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, JiS 1973/74, 273–279, pomenska klasifikacija na s. 275/276.

rabo frazeologemov v spremenjeni obliki in/ali pomenu (kot že rečeno, je to v časopisnih besedilih pogost postopek). Vključitev razlage tega postopka bi narekovala tudi snov, obdelana v učbeniku za sporočanje, kjer na s. 21 piše:

Začetek besedila je v nekaterih zvrsteh določen že z naslovom. V publicistiki je naslov sploh pomemben in je zaradi tega pogosto razširjen s podnaslovom, dodan pa je še kratek izvleček vsebine sporočila. *Naslovi* so kratki, med njimi je tudi veliko *metaforičnih*. Žal so metaforični naslovi pogosto *obrabljeni, klišejski* in dosegaajo nasprotni učinek od zaželenega.⁸ (Podčrtala E. K.)

Učni osnovi o stalnih besednih zvezah je v Delovnem vезzku I namenjenih 7 vaj za razumevanje, tvorbo in rabo frazeologema. Vaje so torej vsestranske. Pogrešam pa vaje, ki bi zahtevale razpoznavanje pomenskih sprememb, ki nastanejo med besedo kot slovarsko enoto in besedo kot sestavino frazeologema. Nekaj tovrstnih vaj ima Trdinova v Besedni umetnosti II in bi jih veljalo upoštevati.⁹ Vaje iz frazeologije so torej strnjene na enem mestu, enako kot teoretična obdelava. Le v učbeniku Sporočanje je na s. 26, v. 3, še naslednje navodilo: »Iz besed kruh, suknja, planina, hoditi oblikuj poved (*če moreš, pregovor*). – Kako je zgrajena poved? – Ob slovenskem ljudskem pregovoru poskusi ugotoviti, zakaj trdimo, da zgradbo določata snov in namen sporočila.« Pregledala sem v SSKJ vse te sestavine, toda pregovora iz njih tam ni. Ne verjamem, da ga torej učenci lahko tvorijo ali pa je to le preveč naključno, zato bi bilo v ta namen bolje izbrati kak drug zgled.

Vsekakor bi se frazeologija vsaj v obliki vaj lahko pojavljala pogosteje. Tako npr. pri zvrstnosti. V odstavku o presojanju primernosti jezikovnih sredstev (Sporočanje, 50) je razlaga:

(. . .) na besedoslovni ravni ugotavljamo izbiro besedišča iz socialnih in funkcionalnih zvrsti jezika (besede, besedne zveze in *frazeologemi*), značilnega za posamezne vrste besedil; (podčrt. E. K.)

Vaje iz frazeologije pa pri tem poglavju ni.

V skladnji bi pri besednih zvezah (učbenik za II. letnik, avtorji: J. Dular, R. Kirn, M. Kolar, B. Pogorelec, s. 45–52) morali opozoriti na razliko med prosto in stalno besedno zvezo. Tako vsaj v poglavju o pretvorbi besednih zvez (s. 50, 51), saj so stalne besedne zveze v nasprotju s prostimi pogosto pretvorbno zelo omejene. Npr. brez razpada frazeološkega pomena niso mogoče pretvorbe: (moja) *boljša polovica* 'žena' → *(moja) *polovica je boljša*; *skočiti* (si/k.) *v lase* → *skok v lase; *vreči puško v koruzo* → **puška je vržena v koruzo*. Prim. proste besedne zveze: (moja) *večja polovica* → (moja) *polovica je večja*; *skočiti v vodo* → *skok v vodo*; *vreči papir v koš* → *papir je vržen v koš*.¹⁰

In še marsikje. Tudi v besediloslovju (Slovenski jezik IV, avtorja: J. Korošec, J. Dular) bi bil lahko v okviru 3. vaje na s. 12 (O šalah) omenjen cel kompleks šal, zgrajenih na besednih igrah, kjer so v izhodišču najpogosteje frazeologemi, katerih sestavine enkrat nastopajo kot del pomena frazeologema, drugič kot samostojne pomenske enote, tj. besede. To bi bila ponovno priložnost za opozorilo na frazeološke prenovitve.

S k l e p: Srednješolski učbeniki v nasprotju z osnovnošolskimi obravnavajo frazeologijo kot posebno jezikoslovno vedo. V količini in kakovosti vaj iz te snovi se z njimi lahko

⁸ Gl. op. 3.

⁹ Gl. op. 4.

¹⁰ Zato tudi frazeologemi niso vedno primerni za slovnične vaje, prim. s. 3.

meri učbenik za 5. razred osnovne šole. Noben učbenik pa ne omenja frazeoloških prenovitev kot možnosti, postopka in učinka v besedilu.

3. Poznavanje frazeologije pri učencih

Za preverjanje sem sestavila test s šestimi nalogami. Z njimi sem ugotavljala poznavanje slovarske oblike frazeologemov (1. naloga), poznavanje temeljnega pomena (2. in 3. naloga), tvorno poznavanje oblike in pomena (zamenjevanje enobesednih in prostobesedno-zveznih izrazov z večbesednimi frazeološkimi; 4. naloga), prepoznavanje odstopanj od sodobne knjižne norme in njihova funkcija (arhaizmi, prenovitve, napake; 5. in 6. naloga).

Test je reševalo 123 učencev treh ljubljanskih srednjih šol, in sicer trije razredi četrtošolcev in en razred prvošolcev. Tako sem poleg splošnega poznavanja frazeologije lahko opazovala tudi razlike med védenjem učencev različnih programskih usmeritev (družboslovno-jezikovne, ekonomske, elektronike; 1. letnik naravoslovne usmeritve). Primerjava med rezultati prvega in četrtega letnika pa naj bi pokazala razlike v stopnji poznavanja po osnovni in srednji šoli.

Rezultate bom navajala od naloge do naloge.

1. naloga:

Dopolnite: *rdeč kot* _____; *stati kot* _____; *pijan kot* _____; *držati se* _____; *temno kot* _____; *zrno do zrna pogača*, _____; *ne vedeti* _____; _____ *v lase; letati od Poncija* _____; *ne biti vreden* _____; *ločiti zrnje* _____.

V nalogi sta dva vzorčna primera, ki ju je treba izločiti od povprečja. Prvi *ločiti zrnje od plev* zaradi sestavine *plev*, besede, ki ji večina dijakov ne ve pomena ali je celo ne pozna; posledica je, da je le 11 dijakov od 123 (tj. manj kot 10 odstotkov) odgovorilo pravilno. Kar polovica (60 dijakov) je na tem mestu zapisala *ločiti zrnje od plevela*, nekateri (8 dijakov) pa po glasovni podobnosti celo *pepela*.¹¹ Drugi tak primer je *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača*. Tudi tu je le 10 odstotkov pravih odgovorov, kar 75 odstotkov dijakov pa je navedlo obliko *kamen na kamen palača*. 13 dijakov je zapisalo celo nehoteno prenovitev *dinar na dinar palača*, ena prenovitev je namerna (drugostopenjska – prek prejšnje) *deviza na devizo palača*.

Drugi primeri so bili rešeni v povprečju med 50 in 80 odstotki pravilno. Rešitve kažejo, da dijaki frazeologeme načelno poznajo, vendar ne preveč natančno, zato je prihajalo do

¹¹ Tudi v zadnji (6.) nalogi, kjer je bilo *plev* že izpisano, so vsi – razen tistih, ki so tukaj dopolnili pravilno – »popravili« *pleve* v *plevel*, tako da ni mogoče govoriti le o pomoti ali površnosti.

Ne loči zrna od plevela navaja kot izhodiščno obliko celo S. Prek v zbirki slovenskih pregovorov in rekov Ljudska modrost – trden je most (1974, s. 136).

Pogosto zamenjevanje obeh sestavin je posledica površinske (glasovne) podobnosti in skupnih konotativnih pomen-skih lastnosti, ki jih imata *pleve* in *plevel* 'nekaj nevrrednega'. Ločnica med »napako« in novo frazeološko varianto je zato brzokone le še vprašanje časa. Tudi sprememba (...) *kamen do kamna palača* v *kamen na kamen palača* ni omejena le na dijaško nepoznavanje frazeologije, ampak je tudi sicer uporabljana oblika (čeprav gradivo za SSKJ tega ne potrjuje – našla sem le 9 izpisov tega frazeologema in razen enega imajo vsi obliko *kamen do kamna*). Za variantno rabo je več razlogov: a) v obliki *kamen na kamen* je razmerje med obliko in pomenom prekrivno kot npr. v nefrazeološki zvezi *polagati kamen na kamen* (zidati); b) pomen frazeoloscheme *X do X-a* kot 'veliko X-ov' je zastarel (prim. npr. v Pleteršniku *do*: ni drugega videti nego *luč do luči, glava do glave* se je videla); c) s svojo obliko pa je gotovo vplival tudi biblični citat: da ne bo ostal *kamen na kamnu*.

nehoteni prenovitev, ki so seveda napake. Npr. *ne biti vreden niti prebitega groša/piškavega groša* namesto variant *prebite pare/piškavega oreha/počenega groša*.

Razlike med šolami: dijaki elektronike imajo v povprečju za približno 20 odstotkov manj pravih odgovorov kot dijaki ekonomske in družboslovno-jezikovne usmeritve; dijaki 1. letnika imajo približno enak rezultat kot elektroniki, včasih celo nekoliko višji.

2. naloga:

Razložite pomen naslednjih stalnih besednih zvez (frazelogemov) z enobesedno sopomenko ali opisno: *priti na boben, imeti slamo v glavi, iti po vodi, hoditi kot maček okrog vrele kaše, ubiti dve muhi na en mah, nočni ptič, vezati otrobe, nositi srce na dlani, rdeča nit, priti pod roko, umiti si roke, piti kri, mlatiti prazno slamo*.

Pri ugotavljanju temeljnega pomena frazeologemov so doseženi relativno dobri rezultati. Od 14 frazeologemov so jih povprečno pravilno pomensko razložili 11 (80 odstotkov). Pri tej nalogi tudi ni bistvenih razlik med dijaki različnih šol. Ugotavljam pa, da so zelo površni pri obliki, v kateri navajajo sopomenske ustreznike; tako npr. glagolskemu frazeologemu pripišejo samostalniško sopomenko (npr. *nositi srce na dlani = iskrenost*); takih odgovorov nisem štela za nepravilne, sicer bi bil rezultat bistveno drugačen. Dijaki 1. letnika so pogosto poskušali pomen frazeologema razložiti iz pomenov sestavin. Tako so npr. *priti na boben* razložili kot 'priti na glas, na slab glas, postati slaven; da postane vsem znano'. Vse te razlage se navezujejo na pomen besede *razbohnati*.

3. naloga:

Razloži pomen stalnih besednih zvez v naslednjih povedih: Nad glavo mu visi *Damoklejev meč*. Kdo bo že končno presekal ta *gordijski voz*? Odpravljanje takih napak je *Sizifovo delo*. Ta roman je bil njegov *labodji spev*. Na vsakem sestanku se ponosno *trka na svoje prsi*. Zaradi te napake se še ni treba *posipati s pepelom*. Kmalu bo prišla *dekla božja*. Materina odločitev je bila *jabolko spora*. Naloga je enaka kot druga, le da je omejena na frazeologeme iz grške in krščanske tradicije. Pravilno je bilo odgovorjeno v približno polovici primerov. Preseneča dejstvo, da so bili dijaki družboslovno-jezikoslovne usmeritve kar precej pod povprečjem (le 37 odstotkov pravih odgovorov), medtem ko so prvošolci nad povprečjem.

4. naloga:

Namesto podčrtanih delov povedi napišite ustrezno stalno besedno zvezo: *Rodil se je* v siromašni družini; *Rada je opravljala*; *Varala ga je* tri leta; *Odšel je* užaljen; *Nazadnje so se lotili dela*; *Zunaj močno dežuje*; *Hitro se je zaljubila*; Ta človek je moj *glavni pomočnik*; *Odšel je, ne da bi kaj opravil / dobil*; *Starši so ga zelo razvajali*; *Rada bi storila tako, da bi zadovoljila obe strani*; *Iz našega lepega načrta ni nič*; Ta človek *se zna prilagoditi vsakemu režimu*; *Najprej sta govorila mirno, nato sta se stepla*. Nikoli nič ne ve, ampak danes je dobro odgovoril. *Tudi neumnemu se včasih posreči*; V starem stanovanju je bilo zelo mraz, tu pa je vrišč od vseh strani, tako da *smo prišli s slabega na slabše*.

Naloga je zahtevala aktivno poznavanje frazeologemov, zato so tudi odgovori precej slabši kot pri drugi nalogi, kjer je šlo za pasivno prepoznavanje in razumevanje. Od 16 frazeologemov, ki so jih morali vstaviti namesto besedne ali prostobesednozvezne ustreznice, so jih v povprečju pravilno vstavili 6,7 (tj. dobrih 40 odstotkov). Pri tej nalogi se je pokazala

velika razlika med dijaki različnih usmeritev. Medtem ko so družboslovci in ekonomisti pravilno rešili povprečno 9,5 oz. 9,8 primerov, so elektroniki le 4,2, dijaki prvega letnika pa še nekaj manj – 3,6 primerov. Tudi pri tej nalogi lahko ugotovim, da le megleno pozna-
jo frazeologeme, zato je prihajalo do takih napak kot: *stopiti si v lase/ seči si v lase* name-
sto *skočiti si v lase*; *da bi bila ovca cela, volk pa sit* namesto *da bi bil volk sit in koza cela*;
priiti izpod dežja pod kap namesto *z dežja pod kap*. Hiperkorekture *priiti iz dežja pod kap*
nisem upoštevala kot napako, sicer bi bil rezultat precej nižji.

5. naloga:

Kako bi zvrstno opredelili naslednje stalne besedne zveze (npr. vezane na umetnostna be-
sedila, časovno zaznamovani, pogovorni itd.). Nadomestite jih s tako obliko, kakršno po-
znate: *bilo mu je na jok, smejati se v zobe (komu), zaljubljen čez ušesa*, (to bom pomnil)
ves svoj živ dan, dan in noč (je skrbel zanj), *od glave do nog* (premražen).

Dane oblike frazeologemov so časovnozvrstno zaznamovane kot zastarele (primeri so iz
slovenskega leposlovja s konca prejšnjega stoletja), zamenjano je zaporedje sestavin v fra-
zeologemih *noč in dan, od nog do glave*.

*Naloga je bila za dijake verjetno pretežka, večinoma je ostala nerešena, tako da rezultatov
nisem upoštevala.*

6. naloga:

*Poiščite v naslednjih primerih frazeologeme in jih zapišite v izhodiščni (slovarski) obliki.
Kako razumete njihovo spremenjeno rabo (obliko ali le pomen) v besedilih: kot napako ali
kako drugače? Kdaj eno, kdaj drugo? Kaj se zgodi s pomeni sestavin (sestavljajočih ga be-
sed) frazeologema?*

Prevroča kreditna juha? (naslov časopisnega članka o revalorizaciji kreditov in zaskrblje-
nih posojilojemalcih)

*Pravim vam,
delavski razred vam ne more pomagati
pri zavezovanju kravat
in pri zavezovanju jezikov.* (E. Fritz)

(...) da ne boste kupovali, pardon, poslušali mačka v žaklju (radijska oddaja)

*Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tu-
kaj.* (Mladina)

*(...) le kdo bi ločil med resnico, če smo jo sploh sposobni izluščiti, ter med plevami, ki jih
porajajo politikantski nagibi.* (Delo)

*Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so pro-
dajali zijala. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu prodajali.* (S. Pregl)

Minister Gregor ni priplaval po prežgani juhi. (S. Pregl)

Z jeznim ječarjem pa sploh ni dobro zobati češenj. (S. Pregl)

Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal. (I. Cankar)

Dijaki so morali prepoznati izhodiščno obliko prenovljeno rabljenega frazeologema v be-
sedilu in ovrednotiti učinek postopka. Za prvi del naloge so rezultati naslednji: vsi četrto-
šolci so v povprečju zapisali izhodiščno obliko trem primerom od osmih danih (tj. približ-

no v 35 odstotkih). Prvošolci so bili pri tem bistveno slabši, zapisali so 0,3 primera (vsi skupaj pa 12). Na vprašanje o pomenskih spremembah pri prenovitvah in njihovem učinku prvošolci niti niso poskušali odgovarjati. Od dijakov Srednje šole za elektroniko je odgovoril le eden, in sicer ob primeru *Tretja skupina* (. . .). Zapisal je, da se mu to zdi humoreska, ali če prevedemo, da je s tem dosežen humorni učinek. Od dijakov ekonomske in družboslovno-jezikovne usmeritve jih je na to vprašanje odgovorilo približno pol. Večinoma so dobro začutili, za kaj gre, ker pa celotnega postopka niso reflektirali, so odgovarjali nekoliko nespretno: ironija, komično, posmeh, poudarjeno, večja razumljivost, zanimivost, aktualnost. Zanimivo in razveseljivo je, da jih je deset od 61 pravilno razglasilo za napako primer iz Mladine. Izhodišče tega zares ponesrečenega križanja dveh frazeologemov (*ne skriviti lasu /komu/ in niti las ne bo padel z glave /komu/*) pa je zapisal le en dijak.

S k l e p : Test je pokazal, da dijaki pasivno poznajo in razumejo frazeologeme (izjema so grški in biblični frazeologemi), bistveno slabši pa so pri aktivni rabi (razmerje 80 % : 40 %) in pri razvozlanju prenovitvenih postopkov so še 10 odstotkov slabši. Pokazala se je tudi razlika med posameznimi usmeritvami, kar je povezano tako s številom ur, ki so v predmetniku dodeljene slovenščini, in seveda tudi z interesno naravnostjo samih dijakov. Prijazen je podatek, da se dijaki od konca osnovne do konca srednje šole tudi o frazeologiji nekaj naučijo.

Summary

UDK 372.880:808.63-318

PHRASEOLOGY IN ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOL

In the article I was trying to ascertain what role does the teaching of Slovene language play in the knowledge of Slovene phraseology. I examined school syllabi and textbooks for elementary and secondary school. The elementary school syllabus mentions phraseology on two occasions and in so doing uses the terminologically inadequate terms *phrases* and *sayings*, while the secondary school programme does not even speak about this chapter. Phraseologems are in elementary school textbooks used as an illustrative material for other chapters, especially grammatical, which does not seem always appropriate, for example the change of the grammatical category of a word – an element of the phraseologeme in most cases causes the disintegration of the phraseological meaning. The textbook for the fifth grade (Slovenski jezik 5) is especially worth mentioning, for it adequately presents the exercises and the relative text, without theoretically dealing with phraseology, defines the basic elements of a phraseologeme: the constancy of form and meaning, as well as its expressive function. In secondary school textbooks phraseology is, however, dealt with also theoretically (Slovenski jezik I), under the heading of wordformation. Because of the changing of »classical« four-phase division (Toporišič) into a three-phase one can be found in the description of types and models.

The second part of the article depicts the results of the test, undertaken with the pupils of four grades (altogether 123) and four different orientations. The test was intended to check their knowledge of phraseology. I established that the students passively know and understand phraseologems (an exception are biblical phraseologems and phraseologems from Greek mythology), while they were much weaker in the knowledge of how to use them actively (the ratio in percentage is 80 : 40), in disentangling the regenerative procedures ten percent less successful. The difference between individual orientations and the difference between the students' knowledge in the fourth and the first grade.

PROFESORJU BORISU MERHARJU (1. maja 1907 – 26. junija 1989) V SPOMIN

Konec lanskega junija se je iztekla bogata in ustvarjalna življenjska pot profesorja Borisa Merharja, zgodovinarja in teoretika slovenskega slovstva, ki se je v zgodovino narodovega duhovnega snovanja zapisal kot izviren pojasnjevalec temeljnih vzgibov piščevega umetnostnega, svetovnega in življenjskega nazora (ob Stritarjevem svetožalju v Levstikovem zborniku leta 1933), domiseln verzolog, tenkočuten raziskovalec starejšega slovenskega slovstva, urednik in pojasnjevalec slovenske ljudske pesmi in kot izjemno občutljiv bralec in interpretator Cankarjeve besedne umetnosti, kot humanist, ki prodorno in strokovno kompetentno reflektira pomembne segmente narodove duhovne dediščine in nahaja v njih zasnove in uresničitve občečloveških vrednot.

Njegova raziskovalna in znanstvena misel se je oblikovala v teoretičnih in interpretacijskih okvirih Prijateljeve in Kidričeve šole, vendar jih je v marsičem presešla z osebno ostrino in izvirnostjo ter obogatila z novejšimi psihološkimi, sociološkimi in strukturalnimi dognanji, ki jih je mogoče razbrati iz njegovih natančnih jezikovnih, stilističnih in kompozicijskih analiz Prešernove poezije (Besedna igra in Prešeren, Jezik in slovstvo 1957/58; Prešernovo »Neiztrohnjeno srce« v sklopu njegovih balad in »Poezija«, Jezik in slovstvo 1962/63), tematoloških in estetskih osvetlitev Vodnikovega pesništva (Od kod Vodniku snov za basen Kos in brezen?, 1956; Glose o Vodniku pesniku, 1958) ter v domiselno koncipiranih in lingvistično in kompozicijsko dosledno izpeljanih pregledih in tipologijah slovenskega verznega oblikovanja, ki zadevajo tako zgradbo in zgodovinski razvoj metrično razmejevalnega in kompozicijsko združevalnega sredstva, kakršno je v slovenskem pretežno kitičnem pesništvu rima (Frekventnost in vrste moškega rimanja v slovenski poeziji od Vodnika do moderne, 2. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1966; Še kaj o slovenski rimi, Jezik in slovstvo 1966), ali se lotevajo iskanja pobud in omejitev temeljnega verzifikacijskega sistema v nacionalni poeziji (in znotraj njega prevladujočih ubeseditvenih navad posameznih verznih vzorcev in oblik) za nastanek novega, metričnih zahtev deklarativno osvobojenega verza (K zgodovini svobodnega verza v slovensčini, Jezik in slovstvo 1969/70). Merhar je v teh študijah izoblikoval jasna ubeseditvena pravila slovenskega verznega oblikovanja in usmeril raziskovalni postopek od kvantitativnega opisa h kvalitativni interpretaciji; zaradi izvirnega sožitja obeh pogledov na verzno oblikovanje in predvsem zaradi premišljenih razmerij med njima sodijo ta dela v vrh slovenskega stihoslovja dvajsetega stoletja.

Podobne kvalitete zrcalijo Merharjeve monografske obravnave slovenske ljudske pesmi (v prvi knjigi Matičine Zgodovine slovenskega slovstva, 1956), teoretični premisleki o ljudskem slovstvu (Folklora in narodopisje v knjigi Slovenska matica 1864–1964, Ljubljana 1964) in souredniško delo pri novi izdaji slovenskih ljudskih pesmi (prva knjiga, 1970).

Kot zgodba Cankarjeve umetniške rasti se berejo Merharjevi estetski in nazorski komentariji ter stvarne opombe k Cankarjevemu Izbranemu delu, ki je v njegovem uredništvu izšlo v desetih knjigah med letoma 1951 in 1959.

Izjemen je bil Boris Merhar tudi kot srednješolski in univerzitetni profesor: natančne analize posameznega književnega dejanja je znal vtakati v jezikovno in zunajjezikovno (so)stvarnost in jih povezati s trenutkom obravnave: na ta način je nenehno oživiljal izročilo v sedanjosti, in tak živi v spominu svojih učencev in študentov.

Tone Pretnar
Filozofska fakulteta
v Ljubljani

KNJIŽEVNOST V OSNOVNOŠOLSKIH BERILIH

(Statistična in delna vsebinska analiza)

Uvod

Kot sodelavca nove serije srednješolskih beril (1.–3. del že izšli, 4. del v pripravi) me je že pred leti začelo zanimati, kaj in koliko česa je v osnovnošolskih berilih. Šlo mi je že takrat za premislek, iz kakšnih temeljev (ti temelji so pač osnovnošolska berila od 1. do 8. razreda) izhajajo srednješolska berila, ki jih je pripravljala naša skupina. Moja nevednost o osnovnošolskih berilih je bila domala popolna, saj nikoli nisem učil na osnovni šoli, a tudi branja teh beril se nisem lotil. Če bi bila nova srednješolska berila bolj avtorsko samostojna, bi si moral seveda osnovnošolska berila že prej ogledati. Ker pa smo bili le izvajalci učnega načrta in opremljevalci že vnaprej določenih besedil (tak način se mi zdi neustrezen in preveč omejujoč), primerjava z osnovnošolskimi berili neposredno ni bila potrebna, a tudi do časa za zaželeno analizo nisem prišel.

Sedanjo analizo opravljam z namenom, da ugotovim:

1. kaj in koliko česa je v berilih,
2. kakšen razgled po književnosti omogočajo berila,
3. česa je v berilih premalo (preveč) in kaj po mojem mnenju pomembnega manjka.

Analizirana so bila osnovnošolska berila, ki so v rabi v šolskem letu 1989/90. To so: Prvo berilo (Lj. MK 1989, 117 str.) – sestavljalke: Helena Veselko, Darinka Sivec, Zdenka Lampič;

Zvonec kliče: Berilo za drugi razred osnovne šole (Lj. MK 1985 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1973 – 207 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Dobro jutro, sonce: Berilo za tretji razred osnovne šole (Lj. MK 1986 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1974 – 162 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Drevo iz zemlje rase: Berilo za četrti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1976 – 139 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Srečno, domovina: Berilo za peti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1976 – 179 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Iz roda v rod: Berilo za šesti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1978 – 210 str.) – sestavljalec Stane Mihelič;

Vezi med ljudmi: Slovensko berilo za sedmi razred osnovne šole (Lj. MK 1987, 271 str.) – sestavljalec Gregor Kocijan in Stanko Šimenc;

V nove zarje: Slovensko berilo za osmi razred osnovne šole (Lj. MK 1989, 292 str.) – sestavljalec Gregor Kocijan in Stanko Šimenc.

Statistika enot (naslovov)

1. berilo: skupno 126 enot, 106 slovenskih in 20 tujih (= prevedenih)
2. berilo: skupno 184 enot, 171 slovenskih in 13 tujih,
3. berilo: skupno 123 enot, 103 slovenske in 20 tujih,
4. berilo: skupno 97 enot, 74 slovenskih in 23 tujih,
5. berilo: skupno 106 enot, 68 slovenskih in 38 tujih,
6. berilo: skupno 88 enot, 59 slovenskih in 29 tujih,
7. berilo: skupno 68 enot, 47 slovenskih in 21 tujih,
8. berilo: skupno 82 enot, 63 slovenskih in 19 tujih.

Opombe:

1. Enote so seveda različno dolge: od nekaj vrstic do nekaj strani,
2. če so enota (naslov) pregovori ali uganke, štejem to kot eno enoto in ne kot več enot,
3. kot vidimo, ponudi daleč največje število enot 2. berilo, ki pa po straneh ni najboljše,
4. razmerje med temeljno, to je slovensko ali domačo književnostjo in tujo (prevedeno) je povsod ustrežno in ugodno. Razmerje je približno takole: 1. berilo – 5 : 1, 2. berilo – 13 : 1, 3. berilo – 5 : 1, 4. berilo – 3 : 1, 5. berilo – 2 : 1, 6. berilo – 2 : 1, 7. berilo – 2 : 1, 8. berilo – 3 : 1.

Statistika avtorjev

1. berilo: 52 slovenskih (+ 9 ljudskih besedil + 2 odlomka iz časopisja) in 13 tujih (+ 4 ljudska besedila);
2. berilo: 74 slovenskih (+ 24 ljudskih besedil) in 8 tujih (+ starogrška zgodba);
3. berilo: 56 slovenskih (+ ljudskih besedil + 2 odlomka iz časopisja) in 15 tujih (+ ljudska besedila);
4. berilo: 57 slovenskih (+ 2 ljudski besedili) in 21 tujih (+ ruska revolucionarna pesem);
5. berilo: 44 slovenskih (+ 6 ljudskih besedil) in 35 tujih (+ pionirska pesem iz Vietnama);
6. berilo: 32 slovenskih (+ 6 ljudskih besedil + partizanske anekdote) in 18 tujih (+ 3 ljudska besedila + grška bajka + partizanske anekdote);
7. berilo: 30 slovenskih (+ 3 ljudska besedila) in 21 tujih;
8. berilo: 40 slovenskih in 18 tujih (+ staroegipčanska pesem).

Pomembnejši tuji avtorji v berilih:

1. berilo: A. A. Milne, L. N. Tolstoj,
2. berilo: C. Collodi,
3. berilo: P. S. Buck, J. in W. Grimm, S. Lagerlöf, F. Salten;
4. berilo: H. C. Andersen, D. Defoe, A. de Saint Exupery, R. Guillot, O. Preussler, L. N. Tolstoj,
5. berilo: H. C. Andersen, I. Asimov, C. Dickens, A. de Saint Exupery, R. Kipling, I. A. Krilov, F. Molnar, J. Steinbeck, B. Traven, I. S. Turgenjev, M. Twain;

6. berilo: H. C. Andersen, I. Andrić, Ezop, Homer, I. A. Krilov, J. de Lafontaine, W. Reymont;

7. berilo: G. Boccaccio, G. G. N. Byron, H. Heine, E. Hemingway, G. de Maupassant, Molière, Ovid, P. Petrović Njegoš, B. Nušić, B. Prus, A. Šenoa, L. N. Tolstoj;

8. berilo: Ajshil, I. Andrić, R. Bradbury, I. Calvino, M. Gorki, H. Hesse, B. Koneski, M. Krleža, C. Miłosz, P. Neruda, W. Shakespeare.

Opombe:

Časovno segajo avtorji od antike (Ajshil) do sodobnosti (Miłosz). Zastopana so obdobja renesanse (Boccaccio, Shakespeare), klasicizma (Molière) in romantike (Byron, Heine). Prevladujejo, kar je normalno, avtorji 19. in 20. stoletja. Tudi prostorsko (nacionalno) je sestava avtorjev dokaj pisana. Zastopane so naslednje književnosti: angleška, ruska, italijanska, ameriška (ZDA), nemška, švedska, danska, francoska, madžarska, srbska, starogrška, poljska, črnogorska, hrvaška, makedonska, španska (latinskoameriška). Gotovo iz svetovne književnosti marsikaj pogrešamo. Posebej so zanemarjeni nekateri tipi lažje, zabavne književnosti (zgodovinski, pustolovski, kavbojski, detektivski ipd. roman oziroma povest). Če si ogledamo knjigo L. Zubka Vitezi brez meča, v kateri je predstavljeno 15 znanih svetovnih, za mladino primernih avtorjev, npr. opazimo, da jih je v berilih (1–8) zastopanih le 5 (Defoe, Andersen, Dickens, Twain, L. N. Tolstoj). Manjkajo pa tile: Cervantes, Swift, Scott, Cooper, Dumas, Puškin, Beecher Stowe, Verne, Sienkiewicz, May. To le bolj mimogrede, saj se bomo podrobneje ukvarjali le z udeležbo slovenske književnosti v berilih.

Pomembnejši slovenski avtorji v berilih

Medtem ko za svetovno književnost v osnovnošolskih berilih zadošča prikaz nekaterih vzor(č)nih avtorjev in ni toliko nujen zgodovinski pregled svetovne književnosti, pa je s slovensko književnostjo drugače. Poleg prikaza pomembnih avtorjev (oziroma njihovih del) je potreben tudi prikaz razvoja slovenske književnosti, torej – gre za temeljno gojitev (kulturno)zgodovinskega spomina skozi literarna dela v duhu Župančičeve Iz veka v vek, iz roda v rod... Ob pregledu slovenskih avtorjev bi sicer lahko ločevali pravo mladinsko književnost od književnosti, ki je za mladino primerna. Razumljivo je, da je glede na razvojno stopnjo (mladost) učencev osnovne šole prvi tip književnosti (mladinske) pravzaprav izraziteje predstavljen. Ker pa so pomembni avtorji mladinske književnosti v veliki večini tudi pomembni avtorji »odrasle« književnosti, ločevanje nima večjega smisla. Slovenske književnosti se bomo lotili drugače: ne po razredih kot pri svetovni književnosti, marveč razvojno (od Trubarja do danes), avtorji bodo predstavljeni v celotnem svojem deležu v berilih (1–8), v oklepaju pa bo povedano, koliko enot imajo v berilih, npr. P. Trubar (2).

Začnimo kar z *ljudskim slovstvom*. V berilih (1–7) je skupno 57 enot ljudskega slovstva. Od pomembnih naslovov omenimo: Peter Klepec, Sirota Jerica, Rabeljsko jezero, Kralj Matjaž, Pegam in Lambergar, Galjot (Lepa Vida ter Rošlin in Verjanko sta uvrščena šele v srednješolsko 1. berilo). Pogrešam predvsem bajko Zlatorog in Miklovo Zalo (J. Kelemina: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva).

Reformacija predstavljata P. Trubar (2) in A. Bohorič (1).

Razsvetljenje: A. T. Linhart (1 – odlomek iz Županove Micke), V. Vodnik (3). Pri Vodniku vsekakor manjka zgodovinsko pomembna pesem Ilirija oživiljena, pogrešam pa tudi kako basen, npr. Sraka in mlade in še bolj Nemški in kranjski konj.

Romantika: F. Prešeren (9 + 1 odlomek). Zaradi izjemnega pomena Prešerna si oglejmo kar celotni seznam. Zdravljica nastopi 2 ×, enkrat v odlomku (4. berilo) z dvema kiticama

in enkrat v celoti (7. berilo). Druge objavljene Prešernove pesmi so: Apel in čevljar, Krst pri Savici – Uvod, Pod oknom, Povodni mož, Turjaška Rozamunda, 6. gazela, Glosa in epigram. Vsekakor smiseln in pretehtan izbor. Od sodobnikov manjka J. Cigler (odlomek iz Sreče v nesreči).

Od romantike k realizmu: J. Trdina (2) je premalo in premalo izrazito predstavljen; F. Levstik (3) je izbran ustrezno, saj sta upoštevani glavni deli: Martin Krpan in Tugomer. S. Jenko (5 + 1 ponovitev) – pri Jenku je treba vsekakor omeniti očitno malomarnost oziroma nesmiselnost. Ista pesem (12. obraz) je pod različnima naslovoma objavljena v 5. in 6. berilu! V 5. berilu z naslovom O večerni uri in v 6. z naslovom Srčno jih pozdravi! Zakaj ta skromna pesem kar dvakrat? V njej ni drugega kot naivni panslavizem savsko-donavske smeri. Kje je sijajni 7. obraz (Zelen mah obrašča) ali pomembni 16. obraz (Zida drobna mravlja) ali pa 19. obraz s prijaznim življenjskim vodilom (Zarja dan pripelje)? Pogrešam še pesem Trojno gorje (prišla ni niti v 2. srednješolsko berilo!). Manjkajo pa tudi ljubka Naš maček, pomenljivi Uvod in satirična Na zbiranje. F. Erjavec (4); J. Stritar (1) – medtem ko je Erjavec še nekako predstavljen, je zelo na kratko odpravljen Stritar (ena sama uganka!). Manjka vsaj kak Dunajski sonet (npr. tisti o liberalnem Slovencu!), a tudi kak odlomek iz proze. Težko je razumljivo, da sploh manjka – Mencinger! J. Jurčič (4) – pri Jurčiču marsikaj pomembnega in primernega manjka (npr. Jurij Kozjak, Sosedov sin, Rokovnjači . . .). S. Gregorčič (2) je dokaj skromno predstavljen. Kar nerazumljivo pa je, da manjka pesem Soči! I. Tavčar (2) – odločno premalo je tudi tega našega klasika (le Tržacan in odlomek iz Visoške kronike). Kje so Cvetje v jeseni, Vita vitae meae, Izza kongresa, 4000 . . . J. Kersnik (2) – kot pri Tavčarju premajhen izbor, upoštevana nista niti Ciklamen niti Agitator; A. Aškerc (4) – je predstavljen solidno z naslednjimi pesmimi: Brodnik, Kronanje v Zagrebu, Čaša nesmrtnosti, Godčeva balada. F. Milčinski (9) je primerno zastopan. Nerazumljivo pa manjka kak odlomek iz Ptičkov brez gnezda! F. S. Finžgar (3 + 1 ponovitev) – številčno in tekstovno ustrezen izbor: krajša proza, roman (Pod svobodnim soncem) in drama (Veriga). Povsem odveč pa je podvajanje teksta Moj nožič. Da je stvar še bolj čudna, je v 3. berilu daljši odlomek, v 4. berilu pa krajši odlomek iz tega teksta (pričakovali bi obrnjeno). Sestavljalci obeh beril pa so bili isti! Z. Kveder (1) – umestno je predstavljena tudi prva naša pomembnejša pisateljica.

Nova romantika (moderna): D. Kette (5) – med 5 enotami je 1 mladinska zgodba, 1 mladinska pesem in 3 pesmi, med njimi znamenita Na otčevem grobu. Pogrešam vsaj še znano programsko: Popolnitev bodi moj edini vzor . . . J. Murn (5) je kar ustrezno predstavljen. Seveda manjka antologijska Ko dobave se mrače, zlasti ker ni uvrščena niti v srednješolsko 2. berilo. I. Cankar (10) – izbor sestavlja 9 pripovednih enot in odlomek iz komedije Za narodov blagor. Številčno je Cankar zadovoljivo upoštevan, manjkata pa mi že ob prvem pogledu na izbor 2 teksta (uvrščena nista niti v 2. srednješolsko berilo!): vzorna črtica Skodelica kave in pa znameniti odlomek iz Kurenta, t. i. Nebesa pod Triglavom. Vsaj pomembnost slednjega odlomka je tolikšna, da brez njega berila ne bi smela biti. Zgodovinski spomin govori, da so ta odlomek trgali iz čitank v stari Jugoslaviji. Zdaj smo torej že toliko napredovali, da tega sami ne uvrščamo več v berila! Tako s stališča Cankarjeve umetniške proze, lepote slovenskega jezika, narodne in domovinske vzgoje je ta odlomek povsem nepogrešljiv (ob tej zanosni domovinski hvalnici pa seveda danes ne bi bil odveč opozarjajoč mentemo v podobi kakega dokumentarnega ekološkega filma o Sloveniji!). O. Župančič (28) je avtor, ki je v berilih največkrat zastopan. Največ seveda kot mladinski pesnik (1.–6. berilo). Potem ko ga v 7. berilu ni, je v 8. berilu predstavljen kot pesnik »za odrasle« (6 enot). Med temi 6 enotami so 4 antologijske pesmi: Vseh živih dan, Z vlakom, Zdravica in Žebljarska. Manjka še kaka programska štirivrstičnica (npr. Kuj me, življenje).

kuj ali pa Živeti-umreti je usoda naša, z nacionalnopolitičnega vidika pogrešam Zemljevid, z vedno se obnavljajočega generacijskega vidika pa Pesem mladine. A. Gradnik (6) je dovolj dobro izbran. Moti le pesem Maj, ki je le slaba verzifikacija. P. Golia (3) – 1 pesem in 2 odlomka iz iger. L. Novy (3).

Ekspressionizem in novi realizem (književnost med vojnama): I. Pregelj (1); F. Bevk (21) je zastopan predvsem z mladinskimi spisi, najdemo pa tudi odlomek iz Kaplana Martina Čedermaca; J. Jalen (2) – tudi odlomek iz Bobrov; J. Kozak (4); Prežihov Voranc (2 + 1 odlomek) – ob tem našem pomembnem avtorju velja opozoriti na neenotno rabo njegovega priimka v abecednih kazalnih beril (npr. 3. berilo – Prežihov Voranc, 4. berilo – Kuhar Lovro), izboru sicer ni kaj očitati. Najdemo pa spet ponavljanje tekstov: v 2. berilu je odlomek črtice Prvi maj, v 6. berilu pa je objavljena celotna črtica. T. Seliškar (9); S. Kosovel (15 + 1 ponovitev) – številčno in vsebinsko dokaj dober izbor. Odveč je seveda ponavljanje pesmi Burja (2. in 4. berilo!). Osmo berilo nas seznanja tudi z avantgardističnim Kosovelom (Kons 4). E. Kocbek (1) – odlomek iz Listine; I. Rob (1) – žal brez odlomka iz Desetega brata in brez kake krajše travestije. Humor je žal sploh skrajno zanemarjeno področje v vseh naših berilih! A. Ingolič (7) – v 8. berilu je odlomek iz romana Na splavih; M. Kranjec (10) – v 8. berilu je odlomek iz romana Strici so mi povedali; C. Kosmač (5) – med teksti sta noveli Gosenica in Sreča; F. Godina (3); I. Potrč (2); B. Kreft (1) – odlomek iz Velike puntarije; M. Bor (16) – tudi pri tem avtorju moti neenotna raba v abecednih kazalnih: do 5. razreda je Bor, od 6. Pavšič! Izbor je primeren. K. Destovnik-Kajuh (8) – k izboru ni kaj reči, morda pa bi vendarle Slovenska pesem prišla že v kako osnovnošolsko berilo namesto v 3. srednješolsko.

Književnost po 1945: pregled pesnikov (vidik naštevanja je generacijski) – C. Vipotnik (1) – pesem Zelen grobek; I. Minatti (5); L. Krakar (4); C. Zlobec presenetljivo manjka; T. Pavček (19) – predvsem je predstavljen kot mladinski pesnik, v 8. berilu pa je pesem Preproste besede; J. Menart (4); K. Kovič (13), D. Zajc (8); G. Strniša (2) – v 9. berilu je pesem Orion kot primer teksta za popevke – vsekakor dobra zamisel; S. Vegri (4); S. Makarovič (12) – je sicer bolj predstavljena kot mladinska pisateljica, v 8. berilu pa je pesem Jutro; N. Grafenauer (7) – v 7. berilu je pesem Ljubezen iz zbirke Skrivnosti; E. Fritz (1); T. Kuntner (2); B. A. Novak (2); pregled pisateljev: M. Mihelič (3); B. Pahor (2); A. Rebula (1); B. Zupančič (2); I. Zorman (2); L. Suhodolčan (9); L. Kovačič (3); Ž. Petan (2); P. Zidar (2) – pogrešam predvsem odlomek iz avtorjeve najboljše mladinske knjige Pišem knjigo; R. Šeligo (1); T. Partljič (1) – odlomek iz komedije Moj ata, socialistični kulak. Razumljivo je, da niso bili naštetni vsi slovenski pisatelji in pisateljice, ki so upoštevani v berilih.

Sklep

Potem ko smo si na vzorčnih primerih ogledali, kaj in koliko česa je v osnovnošolskih berilih, lahko ugotovimo, da omogočajo berila vsaj ilustrativen razgled po svetovni književnosti in dokaj izčrpen razvojni pregled slovenske književnosti od začetkov do naših dni. Predvsem pri slovenski književnosti sem posebej omenjal tekste, ki so bili prezrti, a po mojem mnenju v berila neogibno spadajo. Marsikaj v berilih pa bi tudi brez škode (ali celo v prid) odpadlo.

Obravnavana osnovnošolska berila očitno spadajo v antologijski tip. To se pravi: ni treba vseh tekstov prebrati (predelati), ampak so pač na razpolago za branje (obdelavo). Posamezni predavatelji-ce lahko uporabijo te tekste, drugi(e) pa one. Enako je z dijaškim zornim kotom: nekdo bo prebral več (vse), drug le malo, tisto nujno. Vprašanje zunaj moje

analitične možnosti je seveda: Koliko berila (teksti) pritegnejo, izobrazijo, informirajo in vsestransko oblikujejo učence. Naloga sestavljalcev čitank pa je seveda predvsem v tem, da mladim bralcem ponudijo kar najprimernejše oziroma najboljše branje (metodična priprava besedil bi terjala posebno analizo). Če si ogledamo osnovnošolska berila še z vidika, s kako (možno) razgledanostjo navdajo učence ob prestopu v srednjo šolo, se zdi, da je rezultat kar ugoden. Seveda pa bi srednješolska berila morala trdneje temeljiti na osnovnošolskih, graditi na njih in ne ponavljati tekstov. Tudi srednješolska berila naj bi bila avtorska, antologijska, ponudila naj bi nekaj več kot zgolj suhoparno izpeljavo učnega načrta.

Andrijan Lah
Ljubljana

Prejeli smo v oceno

Aage A. Hansen-Löve, *Der russische Symbolismus. System und Entfaltung der poetischen Motive*, I. Band: *Diabolischer Symbolismus*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1989.

Boris Paternu, *Modeli slovenske literarne kritike. /Od začetkov do 20. stoletja/*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1989.

F. M. Dostojevski, *Nova beseda. Zapisi in razmišljanja o /literarni/ umetnosti in umetniškem ustvarjanju*, Izbral, uredil in spremno študijo napisal Aleksander Skaža, Cankarjeva založba, Ljubljana 1989.

ALISO PROBLEMI Z BALANTIČEM PREVLAĐANI?

France Pibernik: Temni zaliv Franceta Balantiča: portretna skica, Ljubljana, Cankarjeva založba 1989, 249 str.

Potem ko je pesnik France Balantič (1921–1943) v vojni padel na domobranski strani, je postalo njegovo povsem nepolitično pesništvo zaznamovano izrazito politično. O tem priča že medvojna izdaja njegovih pesmi (*V ognju groze plapolam*, ur. Tine Debeljak, Lj. 1944), a tudi usoda njegovih pesmi po vojni. Na eni strani (zlasti v Argentini) so ga tiskali in slavili, na drugi (v Sloveniji) pa sta vladala dolgotrajen molk in blokada. Še 20 let po vojni se je zgodilo (1966), da je bila sprva dovoljena in celo že natisnjena knjiga Balantičevih pesmi vendarle pred izidom umaknjena in je končala med odpadnim papirjem. Preteči je moralo domala ponovnih 20 let, da je 1984 izšla v Ljubljani Balantičeva knjiga pesmi *Muževna steblika* (s pesnikovim lastnim naslovom za nameravano zbirko).

Postopna demokratizacija v Sloveniji, kar je soznačnica za lomljenje ideološke ledene dobe, je slednjič omogočila tudi izid Pibernikove knjige o tem pomembnem pesniškem ustvarjalcu. Kar takoj je treba povedati, da je podnaslov dela (portretna skica) očitno preskromen, saj gre za obsežno, natančno dokumentirano študijo, ki bi ji mogli reči kar monografija.

Pibernik je ob sestavljanju čimbolj vsestranske Balantičeve podobe prešel dolgo pot zbiranja raznovrstnih podatkov (od izjav sorodnikov, prijateljev, sodobnikov do različnega tiskanega gradiva iz notranje in zunanje Slovenije). Študija ima tri dele, ki izpričujejo pravo dramsko gradnjo.

Prvi del obravnava Balantičeva mlada leta v Kamniku in njegovo srednješolsko obdobje v Ljubljani do 2. svetovne vojne.

Drugi del se začne z dokončnim Balantičevim odhodom od doma v negotovost, ko se je ob nemški zasedbi Kamnika odločil za umik v od Italijanov okupirano Ljubljano, a z mislijo na nadaljevanje študija. Res se je tu vpisal na slavistiko in se kot študent že 1941 vključil v OF. Tedaj je Balantič že pripravljaj izdajo svoje pesniške zbirke (začetek 1942).

Tretji del prikazuje, kako je vojna dokončno usmerila in odločila pesnikovo usodo. Najprej je bil Balantič ob enem s številnimi drugimi Ljubljanci v sredini 1942 odpeljan v taborišče Gonars. Tu je preživel več mesecev, novembra pa so ga izpustili in vrnil se je v Ljubljano. Začel se je odločilni zaplet. Balantičev prijatelj Kremžar je bil tedaj že poveljnik vaških straž v Grahovem. Gotovo je bojeviti Kremžar bistveno vplival na nebojevitega Balantiča, da se mu je le-ta marca 1943 pridružil. Pibernik takole razmišlja o Balantičevi odločitvi: »Ko skušamo prepoznati razloge za Balantičovo odločitev, se vse bolj jasno kaže, da je bila v ozadju vsega materialna odvisnost od Kremžarjevih, da je to hkrati pomenilo biti povezan z ekstremnimi političnimi ljudmi katoliške strani in da so te zveze vsaj posredno delovale nanj. Prav tako je večina njegovih meščanskih znancev bila orientirana desno.«

Grahovo je bilo zelo izpostavljena postojanka vaških straž in po italijanski kapitulaciji septembra 1943 se je Kremžar s svojimi (tudi Balantič) umaknil in se rešil v Ljubljano. Potem ko je bil Balantič nekaj časa v Ljubljani, je novembra spet odšel – tokrat z usodnimi posledicami – s Kremžarjem v Grahovo. Pri partizanskem napadu na Grahovo v istem mesecu je Balantič po eni verziji (S. Tomažič) umrl v goreči postojanki, po drugi verziji pa je bil ujet in takoj ustreljen, a zatem vržen v gorečo hišo.

Kakorkoli že, Balantičeve pesmi, ki jih T. Debeljak sprva ni sprejel ravno navdušeno, saj jih za Balantičevega življenja ni pripravil za tisk, so po pesnikovi smrti brž izšle (1944, posebej še *Sonetni venec*).

Pibernik se seveda ne ukvarja zgolj s pesnikovo biografijo, v študiji nadrobno spremlja tudi njegov pesniški razvoj. Oporeka tistim, ki menijo, »da je Balantič zgolj izzvenevanje religioznega ekspresionizma«. Kot je znano, je Balantič načrtoval celo *Sonetni venec* sonetnih vencev (to zamisel je pozneje izpeljal Balantičev pesniški sovrstnik Mitja Šarabon). Pibernik objavlja načrt te pesnitve.

Zelo zanimiv in informativno bogat je dodatek, ki vsebuje zgoščeno kronologijo 1945–1987. Pohvalno velja omeniti še izbrano slikovno gradivo. Ker je v knjigi nekajkrat omenjena Ciglarjeva ulica, naj opozorim, da gre za Ciglerjevo ulico (po Janezu Ciglerju).

Pibemikovo knjigo je mogoče pohvaliti najmanj z dveh strani: kot dragocen literarnozgodovinski in kulturnozgodovinski prispevek in kot zelo berljivo in kar napeto biografijo pesnika, katerega recepcija po dosedanjih ovirah končno le prehaja v normalne okvire.

Andrijan Lah
Ljubljana

OKARPATSKEM DIALEKTOLOŠKEM ATLASU (OKDA)

– *Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas, Vstupitel'nyj vypusk, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1987, 184 str. in 4 karte;*

– *Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas II, Nauka, Moskva 1988, 241 str.*

Znatnemu številu nacionalnih in regionalnih lingvističnih atlasov se v zadnjih letih pridružujejo veliki mednarodni projekti, kot sta v prvi vrsti Evropski lingvistični atlas (ALE) in Slovanski lingvistični atlas (OLA). Za oba so pobude nastale že pred vojno, se uresničevale v letih po njej, do izida pa je prišlo šele v zadnjih letih. Tako sta izšla prva dva zvezka ALE – na Nizozemskem 1983. in 1986. leta ter po en fonetični (Refleksi *č, Beograd 1988) in leksikalno-besedotvorni zvezek OLA (Živalski svet, Moskva 1988). Z devetimi točkami v ALE in s petindvajsetimi v OLA je predstavljen tudi slovenski jezik, ali bolje – njegova narečja. Tu pa bi želeli predstaviti Karpatski dialektološki atlas (OKDA), pri katerem Slovenci zaradi specifičnosti problematike sicer ne sodelujemo, je pa zanimiv tudi za nas.

OKDA je rezultat dela Mednarodne komisije za proučevanje narodne kulture Karpatov in Balkana in Komisije za jezikovne kontakte pri Mednarodnem komiteju slavistov. Kolektiv OKDA se je osnoval postopoma. Pobudnik in usklajevalec dela je bil Institut slavjanovedenja i balkanistiki Akademiji nauk SSSR. Pri atlasu so sodelovali dialektologi v okviru akademij znanosti iz ČSSR, Madžarske, Poljske, SFRJ, ZSSR (tudi nacionalnih) in Bolgarije, ki pa je leta 1982 sodelovanje prekinila (tudi pri OLA). Predstavniki posameznih komisij tvorijo Mednarodni redakcijski kolegij OKDA; predseduje mu S. B. Bernštejn. Posamezni zvezki imajo še svoj redakcijski kolegij in odgovornega urednika. Do sedaj sta izšla torej dva zvezka: uvodni in drugi, medtem ko je prvi še v tisku.

Uvodni zvezek OKDA je izdala Makedonska akademija znanosti in umetnosti, zahtevni tisk v nakladi 1000 izvodov pa je opravila Minerva iz Subotice. Redakcijski kolegij zvezka sestavljajo: B. Vidoeski (odgovorni urednik), D. Petrović in S. Remetić. Naslovna stran, takoj za njo naštete znanstvene institucije – sodelavke OKDA, Mednarodni redakcijski kolegij OKDA, Redakcijski kolegij zvezka in kratki predgovor S. B. Bernštejna so napisani kar v treh jezikih: v makedonskem (kot jeziku izdajatelja), ruskem in francoskem, preostalo besedilo pa je v ruščini.

V Uvodnem poglavju se seznanimo z razvojem ideje o Atlasu, z njegovimi cilji in metodami. Če upoštevamo kompleksnost dela, je bila od ideje do realizacije razmeroma kratka pot. Začetek dela postavlja v leto 1973, med 1975–1979 je bila izdelana vprašalnica (izšla šele leta 1981), v letih 1977–1981 pa so že zbrali gradivo. Leta 1981 je bila določena transkripcija (OLA), istočasno pa so začeli s kartografiranjem. Že v pripravljalni fazi je delo za OKDA zahtevalo sodelovanje strokovnjakov različnih jezikov in ved, saj morajo karte odražati pojave tako sorodnih kot nesorodnih jezikov oziroma njihovih narečij. K sodelovanju so pritegnili strokovnjake s področij medjezikovnih kontaktov, etnografe, folkloriste, antropologe in druge, tako da je Atlas pravo interdisciplinarno delo. Zajema področje med severnimi obronki Karpatov in Donavo ter zahodne predele Balkanskega polotoka; to je področje s podobnimi značilnostmi gospodarskih dejavnosti, načina življenja, geografskih pogojev oziroma področje s karpatskim tipom pastirstva (krajevna mobilnost), kar pogojuje leksikalno-semantične identičnosti, t. i. karpatizme, nastale v procesu dolgotrajnega kontaktiranja in interference lingvističnih idiomov. To narekuje sam cilj Atlasa: odkriti te analogne elemente raznega izvora (karpatizme) prav na ravni narečij, dokazati določeno nepretrganost (ali pa odsotnost) njihovega pojavlja-

nja v narečjih karpatsko-balkanskega področja. Spričo tolikšne raznolikosti jezikov, kot so: albanski, madžarski, makedonski, moldavski, poljski, romunski, slovaški, srbohrvaški, ukrajinski in češki, je po mnenju avtorjev možen samo sinhroni pristop obravnavanja problemov in to samo na leksikalno-semantični jezikovni ravni. To upravičuje tudi dejstvo, da je velik del v OKDA obravnavanega področja (vsaj karpatskega) zajet v številnih regionalnih in nacionalnih atlasih. V Uvod je vnesena tudi prava mala študija o karpatistiki kot veji jezikoslovja. Avtorji opozarjajo na pomanjkljivosti, jih ob koncu knjige navedejo, deloma tudi vzroke zanje. Zavedajo se, da kljub 785 vprašanj obsegajoči vprašalnici ostaja vrsta pomembnih pojavov nezajetih. Premalo so predstavljeni tudi nekateri jeziki, npr. albanski – samo z eno točko in to na ozemlju SFRJ – in romunski, za katerega so podatki črpani iz že objavljenih atlasov (v originalni transkripciji, na karti označeno z r = rekartografrano). Neomenjena je ostala največja pomanjkljivost oziroma škoda, ki pa je niso zagrešili avtorji Atlasa: z izstopom Bolgarov iz tega projekta je ostal popolnoma nepredstavljen bolgarski jezik in s tem obsežno področje v bistvu centralnega dela Balkana.

Sledi poglavje z osnovnimi podatki o atlasu. Na že prej omenjenem teritoriju sestavlja mrežo OKDA 210 naseljenih krajev (na karti in v komentarju označeni z zaporednimi številkami), v katerih je pastirstvo in z njim povezana predelava mleka ena glavnih dejavnosti prebivalcev v sedanjem (ali preteklem) času. Vključene so tudi nekatere vasi z drugojezično naselitvijo glede na dano jezikovno okolje (npr. kar pet ukrajinskih vasi na Slovaškem). Natančno je opisana čista karta, t. i. blankovka, ki je sestavljena iz severnega in južnega dela v različnih merilih. Gradivo so zbirali dialektologi – specialisti za posamezna področja v letih 1977–1981 s pomočjo vprašalnice OKDA. Informatorje so izbirali med avtentičnimi krajevnimi prebivalci, ki so bili ponavadi slabo izobraženi, dobro pa so poznali način življenja svojega kraja.

V poglavju Osnovni principi kartografranja v OKDA izvemo, da sta v Atlasu predstavljena dva osnovna tipa kart: leksikalne (od pomena k besedi) in semantične (od besede k pomenu). Narečne različnosti kartografrane objekta ali pojma so predstavljene s pomočjo sistema geometrijskih znakov. Zaporedje osnovnih znakov: kroga, kvadrata in trikotnika je obvezno, drugi si sledijo poljubno. Karpatizem je ponavadi označen s polnim krogom. Z modifikacijami posameznih znakov so označene različne stopnje antitez. Načela kartografranja so podana natančno in jasno, tako da sestavjalci kart res ne bi smeli imeti težav. Tu je predstavljen tudi kriterij za izbor leksike, vsebovane v kartah OKDA: to je tradicionalna leksika kmečkega življa, upoštevana pa so tudi poimenovanja sorazmerno novih predmetov pa tudi novi pomeni poimenovanj, ki so bili v govor sprejeti v zadnjih desetletjih. Na samih kartah je prostor še za naslov karte in za ruščini (s številko vprašanja), ki je pri semantičnih kartah prevečen še v francoščino, za sestavjalca karte in za legendo, ki vsebuje seznam znakov z odgovarjajočimi leksemi oziroma pomeni, vnesenimi na karto. Pomemben sestavni del OKDA so komentarji, dodani vsaki karti. Komentarji k leksikalnim kartam se nekoliko razlikujejo od tistih k semantičnim; oboji pa vsebujejo t. i. indeksi, to je spisek kartografranih narečnih poimenovanj ali pomenov v posameznih krajih. V komentarju se podajo tudi vsi problemi in zapažanja v zvezi z zbiranjem gradiva, stanjem gradiva ali posebnostmi pri kartografranju. Podano in komentirano je tudi gradivo, ki iz kakršnihkoli razlogov ne omogoča sestavitve karte. Ob koncu poglavja je predstavljena še transkripcija OKDA – to je transkripcija OLA. Dodane so preglednice znakov za samoglasnike in soglasnike ter njihov opis.

Sledi Ilustrativni material – po dve semantični in leksikalni karti z vsem, kar spada zraven, samo komentarji k trem leksikalnim in šestim semantičnim kartam in pet primerov nekartografrane gradiva. Tako naj bi si bralci ustvarili sliko prihodnjih zvezkov Atlasa. Manjka le primer za napovedane zbirne karte.

Uvodni zvezek vsebuje seveda tudi podatke o raziskovanih naseljih in informatorjih, o kronologiji dela in sodelavcih v vseh fazah nastajanja OKDA (od 1973 do 1986).

Da bi bilo uporabniku Atlasa še bolj jasno, kaj lahko pričakuje v naslednjih zvezkih, je ponovno natisnjena nekoliko izpopolnjena Vprašalnica OKDA, pomemben rezultat dela Mednarodnega kolektiva OKDA, ki ima tudi samostojen znanstveni pomen. Vprašalnica vsebuje 785 leksikalnih in semantičnih vprašanj, razdeljenih na petnajst poglavij z naslednjimi naslovi: Leksika vsakdanjega življenja (dom, gospodarska poslopja, obleka, obutev, posoda, hrana, družina, sorodstvo), Verovanja, obredi, običaji, Glasbeni instrumenti, Deli človeškega telesa in bolezn, Fizične sposobnosti človeka in z njimi povezane dejavnosti, Rastlinstvo, Vaško gospodarstvo, Ljudsko meroslovje, Delovno orodje, tkal-

stvo, čebelarstvo, Sekanje gozda in obdelava lesa, Živalstvo, Pastirstvo, Relief, Naravni pojavi in Nepregibne besede. Glede na število vprašanj v posameznih poglavjih opazimo, da je poudarek na leksiki vsakdanjega življenja (306 vpr.) in na pastirski terminologiji (149 vpr.).

Zadnje strani Uvodnega zvezka so zapolnjene s spiskom okrajšav in dogovorjenih znakov ter s kazalom.

Tako vsebinski kot oblikovni vtis Uvodnega zvezka je zelo dober. Sprva nas preseneti za atlase nekoliko majhen format (13,8 × 20,1 cm), vendar so karte na precej večjem (39,5 × 29,2 cm), zloženem in vpetem takoj za stranjo s komentarjem kartografirane besede. Tehnično je knjiga sicer preprosto, vendar lepo urejena, karte so izdelane natančno in estetsko. Zasedli smo dve, skorajda zanemarljivi odstopanji od načel: znaki so pred številko kraja, namesto pod njo in na legendi manjka naslov karte s številko vprašanja, kar je tako že podano v desnem zgornjem kotu.

Atlas je tudi metodološko odlično zasnovan. Vidi se, da so si njegovi sodelavci nabrali nemalo izkušenj pri delu za druge atlase in jih tu s pridom uporabili. Natančno se zavedajo, kaj se s takim tipom atlasa da prikazati in česa ne. Glede na naslov bi bilo morda upravičeno nekoliko bolj ali vsaj na vidnejšem mestu utemeljiti vključitev področja z zahoda Balkanskega polotoka.

Po Uvodnem bi pričakovali vsaj enako dobre tudi naslednje zvezke OKDA. Da se nekaj zatika, vidi-mo že pri prvem zvezku, saj je drugi izšel pred njim, pa tudi ta nas v marsičem razočara. Drugi zvezek OKDA je izšel pri Nauki, v Moskvi 1988. Izdala ga je Akademija znanosti ZSSR, Inštitut za slavistiko in balkanistiko, odgovorna urednika pa sta S. B. Bernštejn in G. P. Klepikova. Uvodne strani so samo v ruščini in francoščini, Predgovor (kot tudi nadaljnji tekst) pa samo v ruščini. Kazalo je že pred Predgovorom, sledi mu kratek pregled in preglednice transkripcije OKDA. Za njo je spisek krajev, ki sestavljajo mrežo OKDA, ter sestavljalcev kart in komentarjev Drugega zvezka. Pod naslovoma Komentarji h kartam in Nektografirani materiali najdemo med drugim pojasnilo, da so komentarji v prvem, karte pa v drugem delu zvezka, kar naj bi olajšalo pregled in analizo gradiva, ki se nanaša na posamezna semantična polja leksike. Sledi seznam komentarjev in komentarji, njim pa seznam kart tega zvezka in karte. Zvezek daje odgovore na 97 vprašanj (104–201) iz poglavja Leksike vsakdanjega življenja, ki se nanašajo na obleko, obutev, posodo in druge pripomočke pri pridelavi mleka. Zbrano gradivo je dalo 10 leksikalnih in 30 semantičnih kart, za 56 odgovorov pa je podan nekartografiran, toda komentiran material.

Za ilustracijo si oglejmo primera za semantično in leksikalno karto. Vprašanje 153 se glasi: pomen besede *opAn( )K (velike črke pomenijo, da ti fonemi variirajo, praznina v oklepaju pa variacijo fonema z 0). Iz karte lahko razberemo, da na srbohrvaškem – vključno z albansko točko, makedonskem in romunskem področju ter majhnem delu Ukrajine ta leksem res pomeni *opanke* in je pomen označen kot karpatizem (s polnim krogom). V štirih točkah v južni Ukrajini pomeni ta beseda *vrsto krila*, v eni ukrajinski točki *predpasnik*, v eni poljski pa *jermenček v opankah*, medtem ko drugi kraji v poljskih, čeških, slovaških, madžarskih in večjem delu ukrajinskih Karpatov te besede ne poznajo. Vprašanje 154, ki išče besedo za pomen »usnjene opanke« (fr. *chaussons*), pa da na prej omenjenem področju odgovor *opanke*, na češkem, slovaškem in poljskem *krpce*, na madžarskem, vzhodnem slovaškem in zahodnem ukrajinskem *bočkori*, na osrednjem ukrajinskem *hodaki*, na vzhodnem pa *postoli* (seveda v različnih fonetičnih variantah).

Drugi zvezek se od Uvodnega nekoliko razlikuje že po formatu (14,5 × 21,2 cm), barvi in kakovosti platnic, kar niti ni bistveno. Zvezek tudi ni tiskan, ampak je razmnožen tipkopolis, ki je včasih slabo čitljiv ali celo nečitljiv (gl. npr. legendo na str. 203). Karte so majhne (22,6 × 16,6 cm), zato je bilo grafične znake večkrat težko ustrezno razporediti. Področja z gostejšo mrežo postanejo tako nepregledna, tudi manjši znaki niso rešitev (gl. karti št. 21 in 37). Nasploh se velikost znakov od karte do karte spreminja, tudi ko to prostorsko ni upravičeno (prim. karti št. 14 in 17). Ne zgolj estetske napake pa najdemo na čisti karti (blankovki). Manjkajo namreč imena mest, kar otežuje orientacijo. V zgornjem desnem kotu ni naslova karte in prostora za morebitno risbo predmeta. Pri romunskih točkah manjka oznaka r (rekartografirano), na kar je sicer opozorjeno (str. 161). Legenda naj bi vsebovala tudi opozorila na primerjalne odgovore, vendar so ti le v komentarju. In še nekaj – edina hrvaška točka 191 (Paklenica) je postavljena nekam v zahodno Bosno!

Težko se strinjamo z utemeljitvijo podajanja komentarjev ločeno od kart. Če je na tak način olajšana primerjava materialov, pa je toliko bolj otežkočena primerjava karte in njej pripadajočega materiala.

kar je morda še pomembnejše. Vsekakor pa je to stvar dogovora in prav bi bilo, da bi se ga držali vsi izdajatelji. To velja tudi za naklado, saj je nesmiselno, da ima II. zvezek kar za polovico manjšo naklado od Uvodnega (500 : 1000).

Morda bi veljalo opozoriti, da se naslovi kart vedno ne ujemajo s tistimi v Vprašalnici; sprememba je nastala zaradi točnejših podatkov v procesu dela.

Pri primerjavi tabel transkripcij iz Uvodnega in II. zvezka ugotovimo, da se deloma razlikujeta tabeli 3 (primerjava transkripcij OKDA in ALR – Romunskega lingvističnega atlasa). Nasploh so pri transkripciji oz. transkribiranem tekstu možne številne napake, ko se tak tekst pretipkava ali tiska in še tako veliko število korektur je premajhno. Da se tovrstne napake pojavljajo tudi v obeh zvezkih OKDA, nam pove že primerjava komentarja oziroma indeksa h karti 90 za vprašanje 149 (Uvodni zvezek str. 27–28, II. zv. str. 85–86). Razlik je veliko (okrog 20). Kje in kaj je pravilno oziroma napačno, se brez primerjave z originalom ne da ugotoviti.

Te pomanjkljivosti pa seveda ne morejo razvrednotiti vrednosti zbranega materiala. Prav gotovo bo dal odgovore na mnoga, morda do sedaj nerešljiva vprašanja tako leksikologom, semantikom, dialektologom, fonetikom, etimologom kot tudi etnologom in še komu.

Delo za lingvistični atlas – pa naj si bo katerikoli – zahteva mnogo znanja, sodelovanja, energije, potrpežljivosti, natančnosti in ne nazadnje tudi sredstev in škoda bi bilo, da česa od tega zmanjka prav v fazi, ko postanejo rezultati tega težaškega dela v obliki publikacij tudi vidni.

Vera Smole

ZRC SAZU v Ljubljani

KNJIGA ZA DANAŠNJO RABO

Jezikovna politika (JP) je v jugoslovanski večjezikovni skupnosti nadvse občutljiva zadeva, polna nasprotij, nesporazumov in improvizacije. Hrvaški jezikoslovec D. Škiljan je napisal delo,¹ ki je za take razmere že po svoji tematiki, pa tudi po svoji sistematiki zelo pomembno in potrebno, posebno ker se pisec vprašanj loteva s teoretične, praktične (uporabnostne) in celo »futurološke« plati.

V terminološkem uvodu teoretičnega razdelka knjige so določena razmerja med pojmi koine, knjižni jezik, uradni jezik, narodni jezik ipd., predvsem pa je postavljena definicija pojma JP: to je »skupina preračunanih in večinoma institucionaliziranih postopkov, s katerimi kaka družba vpliva na jezikovne oblike javnega sporazumevanja in na oblikovanje zavesti svojih pripadnikov o teh oblikah«. Za oblikovanje in uresničevanje JP so seveda zelo pomembne družbene okoliščine, in sicer tako nejezikovne (npr. demografske, gospodarske, pravne) kakor tudi tiste, ki jih obravnavajo npr. dialektologija, sociolingvistika in druge jezikoslovne vede. Vladajoča družbena skupina (državna in druga oblast) je pri reševanju jezikovnopolitičnih vprašanj lahko neposredno vpletena (izdaja zakonske predpise o jeziku in skrbi za njihovo uveljavljanje – to je t. i. direktivni model JP) ali pa njihovo reševanje prepušča »naravnemu« dogajanju (liberalni model JP).²

V uporabnostnem razdelku skuša Škiljan s teoretično mrežo, razvito v prvem razdelku, zajeti in opisati JP v Jugoslaviji. Največjega praktičnega problema ne vidi v zapletenosti našega jezikovnega položaja (veliko število jezikov ter več ravnin oblikovanja in uresničevanja JP – od zvezne do občinske),

¹ D. Škiljan, *Jezična politika*, Zagreb 1988 (Naprijed), 162 str.

² To ne pomeni, da je vladajoči skupini v drugem primeru vseeno, kako je z jezikom, temveč da so družbena razmerja v dani jezikovni skupnosti zelo stanovitna in samodejno uravnavajo bistvene jezikovnopolitične zadeve tako, kakor je vladajoči skupini všeč, ne da bi se ji bilo treba v to posebej vmešavati. Če pa »naravni« razvoj pripelje do nepričakovanih in nezaželenih izidov, je strpnosti vladajoče skupine tudi v liberalnem modelu kmalu konec. Tako je npr. v priznani liberalni jezikovni politiki ZDA prišlo do pravcatega pretresa in predlaganja posebnih ukrepov, ko se je nekaterim zadelo, da množice priseljencev iz Mehike in od drugod s svojo španščino ogrožajo angleščino.

temveč v neenotnosti družbenih okoliščin: politične, gospodarske, kulturno-civilizacijske in druge meje so ozemlje današnje Jugoslavije v zgodovini razsekale na množico območij, na katerih se je po jezikovnih, družbenih in etničnih skupinah izoblikovala cela vrsta različnih družbenih zavesti o jeziku, »ki jih je na nekaterih odsekih res težko uskladiti v razmeroma kratkem času«.

Posebnosti nejezikovnih sestavin družbenih okoliščin JP v Jugoslaviji so:

– *demografske* (imamo okrog 15 takih jezikovnih skupnosti, ki premorejo po več kakor 10 000 pripadnikov; poleg številčnosti so pomembni tudi podatki o njihovi avtohtonosti in strnjnosti naselitve; številna jezikovnopolitična vprašanja ob podatku, da čez dve tretjini jugoslovanskega prebivalstva sestavljajo pripadniki srbsko-hrvaške jezikovne skupnosti);

– *gospodarske* (na JP v Jugoslaviji ne vplivajo tako bistveno kakor demografske; »Mogoče bi bilo s takimi razlogi – čeprav gotovo ne samo z njimi – pojasnjevati manjšo pripravljenost Slovencev, npr. v primerjavi z Makedonci, da v mednarodnem sporazumevanju v SFRJ preidejo v srbohrvaščino.«);

– *kulturne* (poleg velike pisanosti navad in kulturnih izročil posameznih jezikovnih skupnosti so pomembni razločki v kulturnem standardu; v nekaterih delih Jugoslavije velik odstotek nepismenih ali takih brez dokončane osnovne šole; velik del prebivalstva je zato nezmožen za udeležbo v javnem sporazumevanju);

– *družbene* (posameznikov položaj in napredovanje na družbeni lestvici v Jugoslaviji nista tako močno odvisna od njegove jezikovne kulture oziroma od »prirojene« socialne zvrsti kakor v nekaterih drugih državah);

– *politične* (najpomembnejša je federalizem v državni ureditvi; t. i. demokratični centralizem v organizaciji vodilne politične skupine te poteze ni mogel izbrisati; na načelni ravni močno poudarjanje jezikovne enakopravnosti; neuravnovešeni preplet direktivnosti in samoupravljanja nikogar – razen državne uprave in šolstva – resno ne zavezuje, da bi uporabljal standardizirane jezikovne oblike);

– *pravne* (o jeziku se govori v zvezni in v republiških ustavah ter v množici zakonov in odlokov; republiške ustave praviloma določajo narodne jezike za uradne jezike na svojih območjih, različno natančno in široko pa določajo tudi jezikovne pravice narodnosti; težave pri uveljavljanju jezikovnih pravnih norm v nepravni državi³);

Najzanimivejše posebnosti jezikovnih družbenih okoliščin JP pri nas pa so:

– *geolingvistične* (prostorska osrednjost srbohrvaščine v državi; »naša JP se mora zato odločiti, ali bo to prednost /sh./ bolj ali manj podpirala ali pa jo skušala z raznimi ukrepi nevtralizirati«; narečna razčlenjenost južnoslovanskih jezikov ter poglobitve smeri njihovih medsebojnih vplivov: znotraj države izrazita prednost srbohrvaščine, sicer pa je vsa Jugoslavija v vplivnem območju svetovnih jezikov, predvsem angleščine);

– *sociolingvistične* (socialnozvrstna razčlenjenost jezikov in njihov sporazumevalni doseg; neenake možnosti za sporazumevanje v svojem jeziku zunaj svoje domače jezikovne skupnosti; množična dvojezičnost – vsaj pasivna in z omejenim kodom – nesrbsko-hrvaških govorcev; za JP odprto vprašanje doseganja dvosmerne dvojezičnosti);

– *psiholingvistične* (vrednostna stališča govorcev do lastnega jezika in do drugih jezikov; prevlada avtocentričnega modela);

– stanje *jezikovne teorije* (pogoj za ustrezne opise jezikov kot podlago za njihovo standardizacijo; imamo vrsto sociolingvistično naravnanih avtorjev in teoretičnih del, v jezikoslovno razpravljanje pa se vendarle pogosto vtihotaplja ideologija, neredko porazdeljena po republikem »ključu«).

Po pregledu vseh teh okoliščin se Škiljan loti obravnavanja prve sestavine JP – oblikovanja družbene zavesti o neodvisnosti (samosvojesti), zgodovinskosti in življenjski moči izbranega jezika.⁴ Kot poseben problem je predstavljeno nastajanje zavesti o neodvisnosti slovenščine od srbohrvaščine ter makedonščine od bolgarščine, znotraj same srbohrvaščine pa o stopnji neodvisnosti variant. – Zavest o zgodovinskosti se nanaša na preteklo obdobje, od katerega se priznava zgodovinska kontinuiteta danega jezika ali vsaj njegove knjižne zvrsti (za srbohrvaščino npr. od Vuka Karadžića). – Življenjska moč je-

³ Prim. nasprotujoče si razlage predpisov o rabi jezikov v JLA na sojenju ljubljanski četverici leta 1988.

⁴ Velike razločke med družbenimi zavestmi o tem bi lahko ponazorili s sopostavitvijo dveh pregovorov: Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš. – Govori srpski, da te razume čitav svet!

zikov se kaže v njihovi notranji bogatitvi in zunanji širitvi (večanju števila govorcev, sporazumevalnega dosega in prostora); v Jugoslaviji je nekaj jezikov, katerih življenjska moč usiha (npr. vlaški) ali pa celo odmirajo (npr. istroromunski). Zaradi posebnih razmerij med jeziki se postavlja vprašanje, kako z jezikovnega stališča definirati jugoslovansko družbo kot celoto. Škiljan sicer pravi, da je to »popolnoma očitno večjezična skupnost«, vendar se v njej prepletajo razni tipi večjezičnosti,⁵ zato jo je mogoče imeti za »plurilingvalno« pa tudi za »poliglosijsko« in celo za »polimonolingvalno« družbo (str. 106).

Druga sestavina JP je jezikovno načrtovanje. Poleg družbenih ukrepov, s katerimi se določajo hierarhična razmerja med jeziki (načrtovanje »statusa«), gre tudi za ukrepe, s katerimi se določa, utrjuje, bogati in popularizira izrazni inventar izbranega jezika (npr. njegovi glasovi, besedje, skladnja – standardizacija oz. načrtovanje »korpusa«). Z razčlenbo pravnih predpisov z raznih ravni pridemo v Jugoslaviji od deklarirane enakopravnosti v zvezni ustavi do 9-stopenjske statusne lestvice jezikov, ki govori o različnih možnostih za vzgojo in izobraževanje v lastnem jeziku. Načrtovanje korpusa in njegova popularizacija nista zadosti uspešna (posebno zaradi vrzeli v izobraževanju). »zato standardna jezikovna zvrst v Jugoslaviji v zavesti govorcev pogosto nima take vloge kakor v jezikovno kultiviranih skupnostih niti ni zmeraj pogoj za dostop do kanalov javnega sporazumevanja«, opaziti pa je razmah »substandardizacije«: ponujeni substandardi večinoma nastajajo kot elitistični žargoni posameznih družbenih skupin (npr. mestne študentske mladine), »tako da so pravzaprav družbeno bolj zaprti kakor standardna zvrst / . . . / in nikakor ne pripomorejo k sporazumevalni učinkovitosti.«⁶

V poglavju z naslovom »Jezikovna politika, ki je ni« Škiljan ugotavlja vsebinsko nekoherentnost, neznačenost in institucionalno nedodelanost JP v Jugoslaviji. Politika je za jezik večinoma nezainteresirana (saj ji je doslej zadoščal njen birokratski žargon), razen kolikor ga obeša na zastavo kot narodni simbol in kolikor mora posegati v »ekscenesne situacije«.

Knjiga se končuje »futurološko«, z naštevanjem množice (46) tem za morebitno nadaljnje raziskovanje JP v Jugoslaviji ter s sintezo nujnih postavk za pravično in uspešno JP v prihodnosti. Čeprav se Škiljan sam dobro zaveda tveganosti in že kar utopičnosti takega premišljevanja, je treba pritrditi njegovim sklepnim besedam: »Realisti navsezadnje ne bi smeli pozabiti, da je vsaka družbena kriza hkrati tudi kriza sporazumevanja (pa tudi jezikovna kriza) in da jo je mogoče premagati samo z učinkovitim sporazumevanjem: namen jezikovne politike pa ni nič drugega kakor povečati učinkovitost javnega sporazumevanja in razviti družbeno zavest, potrebno za tako povečanje. Prav zato je zdaj trenutek, da premislimo in znova oblikujemo jezikovno politiko v Jugoslaviji.«

Izmed treh razdelkov knjige je za razbistritev naših pojmov poglobitvenega pomena prvi, teoretični, za pisca pa je bilo najbrž težavnejše pisanje drugega, aplikativnega: težko je sistematično govoriti o jezikovni politiki, »ki je ni« (124) in za katero je težko dobiti konkretne podatke že na republiški, kaj šele na zvezni ravni. V knjigi uporabljeni slovenistični podatki – ti nas pač posebej zanimajo – so večinoma korektni, vendar skopi. Spričo sklicevanja na neobstoj ali težko dostopnost podatkov lahko šteje mo za nerazumljiv spodrsrljaj neupoštevanje poglobitvenega vira podatkov o slovenski jezikovni politiki – zbornika Slovenščina v javnosti (gradivo s portoroškega posvetovanja 1979); omenjen ni niti v bibliografiji (157–62). – Pri obravnavanju zgodovinske južnoslovanskih jezikov (102–4) ne zveemo o slovenščini niti besede. Slabša poučenost o tem vprašanju veje tudi iz mnenja, da je slovenska zavest o neodvisnosti (samosvojesti) slovenščine nastala s t. i. procesom »Ausbau« (102), tj. z nekakšno umetno izzvano odcepitvijo od srbohrvaščine. V resnici pa je pred dobrimi 440 leti, ko je Trubar utemeljeval knjižno slovenščino, med slovenščino in srbohrvaščino že dolgo vladalo spontano nastalo razmerje »Abstand«. Tudi če pogledamo globlje v zgodovino, tja do Brižinskih spomenikov, ne moremo govoriti o kakem zavestnem načrtovanju odcepitve od srbohrvaščine. Fevdalni gospodje, ki bi bili morda lahko zasnovali in izpeljali tak načrt (npr. celjski grofje), so imeli drugačne, večinoma prav nasprotno interese in skrbi (prim. povezovanje s srbsko despotsko rodovino Brankovičev; v poznejšem oblikovanju slovenščine in zavesti o njej je resda prihajalo tudi do zavestnega prizadevanja za spremembo

⁵ O potrebi po natančnejši določitvi tega pojma sem pisal v članku Za natančnejšo presojo nekaterih temeljnih pojmov jezikovne politike v SFRJ, v: zbornik *Uporabno jezikoslovje* (V. kongres Zveze društev za uporabno jezikoslovje Jugoslavije), Ljubljana 1989, 284–9.

⁶ Človek pomisli na protestna pisma gledalcev ljubljanske televizije zaradi »periskopovščine«, ki se vsiljuje vsemu slovenskemu prostoru.

razmerja do srbohrvaščine (v nasprotujočih si smereh – od iliristične in panslavistične do puristične), vendar se je vse to dogajalo na podlagi že poprej »naravno« izoblikovanega samosvojega profila slovenščine.

S slovenskega stališča je politično sporno pojmovanje jezikovne enakopravnosti kot enakosti »vseh govorcev in njihove svobode, da uporabljajo svoj jezik v katerem koli položaju in na katerem koli delu jugoslovanskega prostora« (79, pod. 149). Tak »enakopravnost« že po zakonu velikih števil nujno pelje v asimilacijo »manj množnih Slave rodov«, zato jo je treba nevtralizirati s t. i. ozemeljskim (teritorialnim) načelom: jezik avtohtonega (domačega) prebivalstva ima v mejah svojega domačega ozemlja prednost.⁷

Vsako javno, tudi znanstveno nastopanje je tako po svoji vsebini kakor tudi po svoji obliki politično, pisanje o (jezikovni) politiki pa seveda še toliko bolj. Zato je bil pisec knjige *Jezikovna politika v nevarnosti*, da bo njegovo delo nosilo premočne sledi dnevne politike in ideologije. V besedilu je sicer res opaziti nekaj sledi »pristranskosti« (npr. pri omenjanju samoupravljanja in nadaljnje vloge zvezne SZDL v urejanju jezikovne politike – str. 152), vendar se je pisec uspešno izogibal skrajnostim in ohranil zadostno razdaljo do raziskovanega predmeta. Tudi zato je prav, da njegova knjiga postaja uspešnica.

Janez Dular
Ljubljana

SREDNJI VEK V SLOVENSKEM JEZIKU, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURI

Zbornik Obdobja 10, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1989, 391 str.

Knjigo *Obdobja 10*, ki prinaša prispevke s poletnega (julij 1988) mednarodnega simpozija *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, je urednik *Jože Toporišič* razdelil na 5 ožjih vsebinskih sklopov (prim. z naslovom simpozija): I. *Brižinski spomeniki*, II. *Srednjeveško slovstvo in tematika*, III. *Slovenščina in sosednji jeziki*, IV. *Kultura, uprava, umetnost in narodnost* ter V. *Cirilo-metodovsko izročilo*. Z referati je zastopana tako domača kot tuja stroka (iz slovanskega in germanskega sveta).

Težišče zbornika predstavljajo prispevki na temo tisočletnice Brižinskih spomenikov; referati obravnavajo tako jezikovni, družbeni in teološki vidik kot tudi zanimanje zanje pri Slovencih/Slovanih v I. polovici 19. stol.

Jože Toporišič predstavi v svojem prispevku z naslovom *Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov* dopisovanje J. Dobrovskega, ki je Slovincem prvi (1811) sporočil novico o obstoju Brižinskih spomenikov (BS), z J. Kopitarjem, ki je nato (1822) v oceni Staroslovanske slovnice J. Dobrovskega objavil BS I in kasneje (1836) vse tri v Glagolita Clozianus, ter P. Köppnom, ki je skupaj z Vostokovom 1827 prvi izdal BS v celoti.

Toporišič poleg v pisanih vsebovanih jezikovnih problemov primerja tudi zapis in komentarje v zvezi z BS I v vseh prvih izdajah do vključno 1836, tj. Vodnika 1813, Kopitarja 1822, Metelka 1825, Vostokova 1827 in Kopitarja 1836.

Avtorice *V. Cvetko-Orešnik*, *V. Petráčková* in *M. Orožen* se ukvarjajo z izvorom BS, ki zaposluje slaviste/sloveniste že preko 160 let. *Varja Cvetko-Orešnik* (*Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere noveješe hipoteze o njih*) analizira argumente O. Kronsteinerja, ki je v svojih delih (1981 in 1984) na podlagi zapisov osebnih in krajevnih imen iz 9.–11. stol. poskušal rekonstruirati poseben tip alpske slovenščine, ki pa ne predstavlja predstopnje slovenščine. *V. Cvetko-Orešnik* dokazuje, da so njegovi argumenti o neslovenskosti BS neprepričljivi oz. da ne upošteva fonoloških in oblikoslovnih dejstev.

Vera Petráčková (*K některým prvkům jazykových hranic mezi Slovinci a Moravany do konce 11. století*) na podlagi analize 105 slovanskih spomenikov (analiza izrazov) zavrača Isačenka (1943; znano je, da se je Isačenko opiral predvsem na besedno ravnino) in pritrjuje slovenskemu izvoru BS.

⁷ Gl. op. 5.

Martina Orožen (Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovenščine) v okviru dveh tez o izvoru BS, tj. karantansko-slovenske in karantansko-panonskoslovenske, navaja poleg dokazanih slovenskih »sistemskih glasovnih tendenc« (94) na glasoslovnih ravnini (Ramovš) tipične panonske značilnosti v oblikoslovlju (posplošena zaimensko-pridevniška končnica prvotno trde osnove, ohranitev deležij sedanjega in preteklega časa), v besedišču in skladnji (dajalniška naklonska zveza za izražanje pomena nujnosti in prihodnosti ter način zanikanja).

Ekaterina Dogramadžieva (Sajuznite sredstva vav Fraizingskite pametnici) iz Sofije je analizirala staroslovenski vezniški sestav in ugotovila prisotnost vseh oblikoslovnih kategorij vezniških besed, tj. prirednih in podrednih veznikov, oz. zaimkov, prislovov in (odvisno) vpraš. zaimkov in prislovov. S primerjavo BS in starobolgarskih rokopisov je ugotovila ohranjenost praslovenske dediščine tako v slovenščini kot v bolgarščini, v določenih primerih pa je šel razvoj po svoje.

Ada Vidovič-Muha (Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih) se je po besedotvorni razčlenitvi Trubarjeve Cerkovne ordninge (1564) in Kastelic-Vorenčevega slovarja s konca 17. in zač. 18. stol. lotila BS in s primerjanjem potrdila tezo o kontinuiranosti razvoja slovenskega (knjižnega) jezika od začetkov do danes. Analizirala je tvorjene predmetnopersone besede (teh je 163 oz. pribl. 60 %). Zdaleč največ je nemodifikacijskih tvorjenk, od tega pa izpeljank (samostalniki, pridevniki, glagoli), in nekaj tvorjenk iz predložne zveze (prislov). Med modifikacijskimi najdemo glagolske sestavljenke in tudi izpeljanke. Avtorica navaja še primere sam. sklopov, pri katerih se v obrazilo pretvori le slovnični pomen. Opazen je besedotvornopomenski primanjkljaj, kar A. Vidovič-Muha razlaga z vrstno pripadnostjo besedila.

Tom Priestly (Sound-structures in the Second Freising Fragment) obravnava BS II glede na fonološke slogovne značilnosti in ugotavlja pesniškost izraza. Besedilo je razčlenil površinsko – prisotne so aliteracije in asonance – sicer pa ugotovil predvsem uporabo postopka »chiming« (po Leechu 1969; izraza sta si glasovno podobna, kar navaja na misel o njunih možnih povezanostih), kar povezuje s pridigami iz Evrope iz 9. stol.

Tudi *Gerharda Giesemanna* zanima slogovna problematika (*Mensch- und Gottbezogenheit in ihrer biblischen Verankerung*), in sicer BS I – obrazec splošne spovedi. Avtor po »odstavkih« ugotavlja izraženo razmerje človek-Bog oz. približevanje človeka k Bogu in Boga k človeku.

Vekoslav Grmič (Teološka antropologija v Brižinskih spomenikih) prav tako postavi v središče zanimanja človeka v razmerju do Boga in Boga do človeka. Avtor ugotavlja, da je v obravnavanih besedilih človek postavljen v središče: trpi zaradi Adamovega greha, hkrati pa greši vedno znova sam, zato je potreben spovedi.

V okviru jezikoslovne problematike *Alenka Šivic-Dular* nadalje analizira slovenska zemljepisna imena slovenskega izvora do l. 1550 iz gradiva M. Kosa (*Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen. Na gradivu do leta 1550*). Najpogostejši besedotvorni vrsti sta izpeljava in konverzija, malo pa je zložen, medtem ko je sklope po današnjih merilih zaradi pisave (skupaj-narazen) težko ugotavljati.

Mija Lončariča (O slovensko-kajkavskim odnosima) za Riglerjem (1977) spet zanima slovensko-kajkavsko razmerje, in sicer v svojem prispevku ugotavlja, da se je morala kajkavščina približno v istem času izdvojiti iz hrvaškosrbskega jezika kot slovenščina iz južnoslovenskega zahoda, tj. ok. 10. stol.

V sklop Slovenščina in sosednji jeziki je uvrščen tudi *Marc L. Greenberg (Jer Vocalization in Slovene, Serbo-Croatian and Slovak)*, ki nakazuje zvezo med (srednjo) slovaščino in južnoslovenskimi narečji – pri vokalizaciji jera. Avtor domneva, da je do nje prišlo kmalu po prekinitvi zveze med zahodnimi in južnimi Slovani.

Fedora Ferluga-Petronio iz Vidma (*Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Černejškem rokopisu*) priporoča natis in natančno analizo vseh (ok. 100) zapiskov o darovih bratovščini sv. Marije v Gorenji Černjeji, sama pa razkriva, da se v slovenskih odlomkih iz let 1497–1508, ki jih je pisal notar Johannes z otoka Krka, kaže večja skrb za slovenski jezik kot v sledečih do l. 1546, za katere so značilne številne jezikovne nepravilnosti, zlasti pa kalki pod romanskim vplivom.

Zanimiv prispevek ima tudi *Alojz Jembrih (Naziv Bezjak u kontekstu migracija 15. i 16. st.)*. Besedo *Bezjak*, ki jo srečamo pri Trubarju in Bohoriču, izpeljuje iz glagola *b(j)egati*, *b(j)ježati*. Jembrih zavrača trditve, da je to splošni naziv za Kajkavce, ampak podaja svoje videnje, da gre za ime beguncev, uskokov, ki so na sever bežali pred Turki.

V razdelku Srednjeveško slovstvo in tematika je objavljenih osem referatov z različnimi temami. *Jože Pogačnik* je v prispevku (*Srednji vek na Slovenskem kot slovstveni pojem*) spregovoril o dosedanem raziskovanju tega obdobja pri nas in nakazal smeri bodočega dela na tem področju. Poudaril je negativno vrednotenje del iz predliterarne faze našega književnozgodovinskega razvoja, ki je povzročilo, da raziskovalci niso posvetili dovolj pozornosti delom iz teh stoletij, spremenjen odnos pa že kaže rezultate. Osrednja problematika obdobja so poleg slogovnih paleografska in besediloslovna vprašanja, kjer pa naletimo tudi na največ problemov.

Gostji iz Osijeka, *Zlata Šundalić* in *Branka Brlečić-Vujić*, sta zajeli dve od najstarejših tematik slovenskega (besednega) ustvarjanja. *Zlata Šundalić* raziskuje motiv lepe Vide (*Mit o ljepoj Vidi*). Raziskava sicer temelji na Grafenauerjevi monografiji o lepi Vidi, osrednji del pa je namenjen Cankarjevi obdelavi tega motiva (drama *Lepa Vida*, 1911). Tema referata *Branke Brlečić-Vujić* pa je mrtvaški ples (*Idejna i tematska recepcija plesa smrti u slovenskoj književnosti*), ki združuje v sebi uradno asketsko tendenco srednjeveškega krščanstva in neuradno ljudsko zabavno kulturo. V slovenskem duhovnem svetu je mrtvaški ples prisoten od srednjega veka dalje (freska v Hrastovljah, 1490) preko reformacije in protireformacije (Valvasor, *Theatrum mortis humanae tripartitum*, 1682) do manirizma in baroka (o. Romuald, Škofjeloška procesija, 1721). V slovenskem duhovnem svetu se spet pojavi 1936 z Baladami Petrice Kerempuha M. Krleže.

Matej Rode v članku *Slovenski pregovori in srednji vek* govori na splošno o pregovorih, s področja folkloristike pa je tudi prispevek *Marije Stanonik* (*Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih*). Osredotočila se je na Grafenauerjevo raziskovanje in prikazala tri tematske kroge, s katerimi se je ukvarjal (biblična, zgodovinska in pravljicična problematika). Seznan nas tudi z Grafenauerjevimi diskusijami z drugimi raziskovalci (Kidrič, Matičetov, Merhar).

Anton Janko nam v referatu *Der von Suonegge, Der von Obernburg, Der von Scharpsenberg – trije nemški viteški liriki s slovenskih tal* predstavi tri pesnike, Žovneškega, Gornjegrajskega in Ostrovrharja, ki so pisali v slogu sicer že izumirajočega minezanga oz. takrat nove lirске smeri, katere začetnik na Nemškem je Neidhardt von Reuental. Vsi trije so pesnili sredi 13. stol. in so s svojimi pesmimi zastopani v Velikem heidelberškem rokopisu. Pisali so sicer v starovisokonemščini, vendar kljub temu predstavljajo zanimiv in pomemben del naše kulturne preteklosti in so hkrati dokaz dovolj dobre seznanjenosti s sočasnimi gibanji v (srednjevisokonemški) literarni ustvarjalnosti.

Tone Pretnar v referatu *O verzni in kitični obliki Menartovega slovenskega in Rabadanovega hrvaškega prevoda Villonovega pesniškega dela* med seboj primerja oba omenjena prevoda in ugotavlja njuno približevanje izvorniku. Menart kalkira verz in kitico, vendar hkrati upošteva domače verzno oblikovanje. Tu in tam tekste tudi stilizira (npr. raba protestantskega in pogovornega jezika). Rabadan stilizira pesmi rahlo regionalno, v celoti pa so njegovi prevodi bolj literarni od Menartovih.

Miran Hladnik (*Srednji vek v slovenski zgodovinski povesti*) postavi tezo o slovenski zgodovinski povesti kot narodotvorbenem žanru in jo dokazuje na zgodovinskih »povestih« in »romanih« od 1859 do 1945. V tem času je nastalo precej del z različnimi temami (pokristjanjevanje, Turki, Celjski grofje), nekatera od njih so izrazito trivialna. Najboljše zgodovinske povesti je pisal F. Bevk. Analizi sledi kronologija slovenske zgodovinske povesti (50 naslovov).

Četrty sklop, Kultura, uprava, umetnost in narodnost, sestavljajo štirje prispevki. Likovno umetnost predstavlja *Janez Höfler* z referatom *O nekaterih vidikih likovne umetnosti srednjega veka na Slovenskem*. Ugotavlja, da so v slovenski srednjeveški arhitekturi, plastiki in slikarstvu vidne tri velike skupine: dela, ki so po izvoru čisti uvoz; dela, temelječa na lokalnem izročilu; in na koncu dela, ki oboje povežejo v dosežke, merljive s širšimi merili.

Prispevek *Igorja Grdine* (*Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka*) govori o srednjeveški učeni kulturi, ki jo najbolj reprezentativno predstavljajo ustoličevalni obred na Gosposvetskem polju, Brižinski spomeniki in delovanje Cirila in Metoda v Spodnji Panoniji. Vse troje priča o slovenskosti področja in o rabi slovenskega jezika, o čemer govorijo različni viri iz različnih obdobj.

S področja zgodovine je tudi razprava *Petra Štiha* (*Nastanek in razvoj dežel na Slovenskem*). V njem prikaže oblikovanje štirih najpomembnejših slovenskih dežel (Štajerska, Koroška, Kranjska in Goriška), ki so se postopno razvijale od 10. do 15. stoletja, obstajale pa vse do leta 1918, ko so propadle skupaj z Avstro-Ogrsko.

Bibliografski popis slovenskih srednjeveških rokopisov avtorja *Mihaela Glavana* ob *Stiškem rokopisu* poda primer možnega popisa. Večina slovenskih srednjeveških rokopisov vse do danes še ni dovolj dobro bibliografsko popisana, kar tudi otežuje temeljiteše znanstvene analize.

Peti vsebinski sklop nosi naslov *Cirilo-metodovsko izročilo*, v njem pa so v glavnem zbrani prispevki, ki obravnavajo glagolico in glagolske tekste. Tako *Sergio Bonazza* v svojem referatu (*Prvenstvo glagolice oz. cirilice v času*) zagovarja tezo o večji starosti glagolice, na osnovi Kopitarjeve objave Clozovega glagolita (1836) in njegove korespondence z grofom Clozom pa dokazuje, da je avtor te trditve prav J. Kopitar, ne pa P. J. Šafařík.

Branko Panov (*Kon nekoj prašanja za početocite na slovenskata pismenost*) nas seznanja s tremi fazami pismenstva pri makedonskih Slovanih 6. do 9. stol. V prvi so uporabljali »znamenja«, v drugi, ko so bili v tesni zvezi z Bizancem, so rabili rimske in grške črke (pokristjanjevanje), tretjo fazo pa že predstavlja »prava« slovsanska pisava – glagolica.

Zanimiva je razprava *Georgija Pop-Atanasova* o staroslovanskih akrostihih (*Staroslovenskite akrostihovi so glagolska prvoosnova*). V staroslovansko pismenost so prišli iz bizantinske literature. Najstarejši so bili prvotno napisani v glagolici, ohranili pa so se v cirilicnem prečrkovanju. Gre za abecedne in frazne akrostihe znanih in anonimnih avtorjev.

O delu Cirila in Metoda piše *Vera Stojčevska – Antik' (Kirilometodiovskioti delo kako trajna vrška među Slovenite i začuvanata tradicija)*. Brata sta s svojim delom dala Slovanom najbistvenejše: pismo, jezik, cerkev, besedo in drugo. Poudarja pa tudi vezi med Slovani v 9. in 10. stol. in iz tega izvaja sklep o staroslovanskih spomenikih kot temelju v razvoju slovanskih jezikov, književnosti in kultur.

Novo vrednotenje dela solunskih bratov Cirila in Metoda je prispevek *Metoda Benedika*, ki opozarja na vse večjo ceno Cirilovega in Metodovega dela tudi med teologi. Dolgo so ju le častili, v prejšnjem stoletju pa je škof Slomšek pisal o njunem prizadevanju za edinstvo med vzhodom in zahodom. Njuno delo je bilo še širše ovrednoteno v okviru proslavljanja 1100-letnice Metodove smrti.

Zbornik je urednik zaključil z izčrpnim poročilom o 10 knjigah iz zbirke *Obdobja (Ob desetletnici Obdobji)*. Pri tem ni predstavil le imenskega kazala avtorjev natisnjenih referatov, ampak tudi:

- zaporedje in naslovne strani simpozijev (od razsvetljenstva do srednjega veka),
- vodje simpozijev (univ. profesorji: Paternu, Zdravec, Pogorelec, Koruza in Toporišič) in urednike zbornikov (v glavnem isti),
- komu pripada prvi objavljeni referat v zborniku (povečini vodji simpozija), komu prvi referat v posameznih razdelkih (književnost, jezik, kultura),
- število natisnjenih referatov (največ 64 v Zborniku IV /Simbolizem/ in VI /16. stoletje/); le v 3 primerih (Zbornik I /Razsvetljenstvo/, VI (16. stoletje/, X (Srednji vek) je število jezikoslovno usmerjenih referatov presešlo slovstvene, – število strani zbornika (najdebelejši je bil Zbornik IV /Simbolizem/ z 824 str.); razmerje med književnostjo, jezikom in kulturo bi se dalo glede na vse knjige izraziti s 6 : 3 : 1,
- mesta, od koder so prišli referenti: vodi seveda Ljubljana (212 referatov 93-ih referentov), sledijo pa Zagreb (23-10), Celovec (22-8), Krakov (20-6), Beograd (14-10), Sarajevo (12-5), Osijek (13-4), Maribor (8-4), Praga (6-5) itn. Kaže, da so to glavne »postojanke« slovenistike/slavistike; zastopana so še mesta v državah: NDR, ZRN, Italija, Francija, Bolgarija, SZ, Madžarska, ZDA, Švedska. (Mimo-grede: čemu je J. Toporišič seštel število referentov in število referatov, podpisanimi ni jasno.)

S tem Zbornikom se zaključuje cikel desetih mednarodnih simpozijev, ki so osvetljevali obdobja od srednjega veka do sodobnosti. Prispevki referentov so dostopni v enajstih knjigah (zbornik »Simbolizem« ima dva dela). Marsikatera razprava odpira nove probleme ali pokaže nova gledanja na stare. Vsekakor so simpoziji in ob njih nastali zborniki »Obdobja« pomemben prispevek v raziskovanju slovenskega jezika, književnosti in kulture.

Marja Bešter in Darja Gabrovšek
Filozofska fakulteta v Ljubljani

O BRALČEVEM DOŽIVLJANJU KNJIŽEVNE UMETNINE

(Meta Grosman: *Bralec in književnost*, Ljubljana, DZS 1989, 109 strani)

Prispevki, ki se večinoma vsi s tega ali onega vidika dotikajo zapletenega odnosa med književnostjo ter bralcem v ustvarjalnem procesu branja, so nastali v zadnjih petnajstih letih. Nekateri izmed njih so bili že objavljeni (kar nekaj v *JiS-u*), sicer pa jih je največ predstavljenih prvokrat. Deset razprav je plod avtoričinega študija vprašan receptijske estetike ter procesov branja oziroma pouka angleške in ameriške književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, pri čemer so posebej zanimiva sklepna poglavja o branju / pouku pesmi ter proze v tujem jeziku. Kot je razvidno iz predgovora dr. Grosmanova svojo osnovno misel gradi na prepričanju, da si je nujno potrebno prizadevati za pouk ustvarjalnega branja na vseh ravneh izobraževanja ter se izogibati pouku, ki preveč vztraja na kopičenju podatkov, saj ni usmerjen k vzgajanju bralne sposobnosti, k potrebni diverzifikaciji miselnih vzorcev, oziroma k bralčevemu aktivnemu odnosu pri razumevanju literarnega dela.

Kljub temu, da so v pričujoči knjigi zbrane študije napisane v relativno dolgem časovnem obdobju, ter da so navzlic okvirni tematski povezanosti »bralec-književnost« precej raznolike, to ne zmanjšuje enotnosti znanstvene raziskave tega področja, ki v slovenščini ni dovolj obdelano, spričo česar je knjiga toliko bolj zanimiva. V okviru povečanega zanimanja, ki v zadnjem času vlada zanj med literarnimi teoretiki, se je avtorica osredinila predvsem na anglo-ameriški vidik. Kar zadeva znanstveni instrumentarij, velja pripomniti, da nekatere študije vsebujejo precej več opomb kot druge, ki so bolj praktično naravnane. Tiste z večjim številom opomb prinašajo ne le pojasnila v zvezi z besedilom, marveč navajajo tudi gradivo za bralce, ki jih določena problematika še posebej zanima. V tem smislu bi bilo dobrodošlo avtorsko kazalo številnih omenjenih teoretikov ali pa kratek kronološki pregled literarnoteoretičnih pristopov anglo-ameriške receptijske estetike.

V prvih dveh študijah Grosmanova nakazuje možnosti ubeseditve bralčevega doživljanja književnega dela. Subtilna psihološka plat vseh znanih in nezanih elementov doživetja in opisa besedne umetnine avtorica navaja k delnemu sklepu, da še takó natančen opis kritičnega bralca ne more v celoti izraziti temeljne »nekomunikabilnosti« tega intimnega doživetja. Nato razvršča poskuse analitičnega opisovanja procesa literarnega doživetja v več skupin, glede na način doživljanja in pojmovanje književnosti sploh, pri čemer avtorica zanimivo trdi, da so vsi ti pogledi *a priori* svojevoljni in zato sporni. Avtoričina sklepna misel je pomenljivo relativistična, saj želi preseči pretirano subjektivne kritiške sestavine literarnega doživetja. Nasploh ugotavlja, da večina kritiških opisov daje le delne razlage elementov doživljanja besednih umetnin, da so zgolj deskriptivne in zato le malo povedo o resničnem literarnem doživetju.

Poglavje, posvečeno procesom branja, je razčlenjeno na podpoglavja, ki tudi manj poučenemu bralcu sintetično razgrinjajo obravnavano problematiko: od zaznavanja znakov do pomena, psihologija branja, funkcije branja, možnosti estetske funkcije. Nadalje so zanimive ugotovitve o kvarnih ali vsaj škodljivih učinkih literarnega kiča / plaže na otroka, ki so v primerjavi z branjem odraslih specifični. Posledice so namreč za otroka še toliko bolj usodne, saj nima izkušenosti in ni sposoben ustreznega premisleka o kvaliteti dela, kar pa odločilno vpliva na razvoj otrokove bralne sposobnosti. Avtorica se v skladu s svojimi opazovanji upravičeno zavzema za preprečitev nastajanja novega literarnega kiča in je proti lahki dosegljivosti tovrstnih nekakovostnih del.

Razprave iz drugega dela knjige se dotikajo pouka književnosti, ki naj bi kar v največji meri razvil učencevo bralno sposobnost za ustvarjalno »konkretizacijo« leposlovnega dela, ki bo ostala trajna. V sklopu poglavja o pouku bralne sposobnosti najdemo najprej poučen spis o učencevem literarnem doživetju, o didaktičnih možnostih razvijanja bralne sposobnosti, problematiki zaznavanja besedila in njegovem razumevanju ter o aktualizaciji leposlovnega besedila, ki naj po mnenju avtorice upošteva vse sestavine dela v ustreznih medsebojnih povezavah. Pouk, ki se osredinja na naštevanje literarnozgodovinskih podatkov in ob tem pušča učence nedejavne, ne pomaga razviti sposobnosti samostojnega doživljanja beletristike. Kot višja stopnja pouka leposlovja se ponuja pouk književne interpretacije leposlovnega dela, ki predstavlja posebno poglavje knjige. Grosmanova meni, da je takó zastavljen pouk mnogo bolj zahteven od enostavnega posredovanja ter v naprej določene, predavane književne

interpretacije. Od učitelja zahteva večjo odprtost in pripravljenost razumeti učenčeve interpretativne pobude, ki ga spriči njegovega dejavnega sodelovanja dejansko postavlja v vlogo subjekta pouka.

Svojevrstno novost pomenijo zadnje tri študije, saj se lotevajo problematike branja in pouka literature v tujem jeziku, v tem primeru angleškem. Branje pesmi v tujem jeziku predstavlja možnost bolj izvirnega doživetja pesmi, razumevanja pomenskih odtenkov in mnogomiselnosti besednih zvez, kot pa jih ponuja pesemski prevod. Avtorica opredeljuje vlogo nepoznavanja posameznih besed pri branju izvirnika, katerega posledice so predvsem občutne pri bralčevem dojemanju metaforike, saj pomenske premike v tem smislu označuje za motnje v delovanju pesemske celote. Prispevek zaključuje s prepričanjem, da je kljub lažji razumljivosti prevoda tuje pesmi vsekakor mogoče dati prednost branju pesmi v izvirniku. Praktičen primer pouka pesmi v tujem jeziku prinaša predzadnji sestavek, v katerem avtorica opisuje lastne izkušnje poglobljenega branja ode »Ode on a Grecian Urn« Johna Keatsa v angleščini. Ob znani romantični opredeljenosti pesmi naj bi učitelj usmeril učenčovo pozornost na značilne elemente pesmi, s tem, da le-te najprej poskuša z vprašanji učencem nakazati. Šele če nanje ne dobi zaželenega odziva, učence opozori na razne sestavine in značilnosti pesemskega izvirnika, na primer sintaktično zgradbo, ponovitve, ironične poudarke, kopičenje pridevnikov in podobno. Takšen pouk tujejezičnega pesništva ne omogoča zgolj razumevanja posamezne pesmi, temveč učencem razvije sposobnosti zahtevnejšega branja poezije nasploh.

Zadnji krajši sestavek govori o problematiki branja proze v tujem jeziku, ki podobno kot branje poezije povzroča številne težave, prevsem »napake« in nespornizume, pri branju besedil, katerih jezik in izvorna kultura sta bralcu bolj ali manj neznana. Avtorica opozarja na bralčevo nepoznavanje posameznih tujih besed, pripisovanje napačnih pomenov ali prekinitev branja, zmanjšano občutljivost za konotacije, poznavanje drugačnega jezikovnega sistema in pomanjkljivo seznanjenost s kulturnim okoljem. Vsi omenjeni dejavniki po mnenju avtorice odločilno vplivajo na konkretizacijo besedne umetnine v tujem jeziku, pri čemer ne gre pozabiti, da pouk tujejezičnega besedila od učitelja nujno zahteva tudi več pozornosti učenčevega razumevanja in doživetja dela.

Knjiga Mete Grosman *Bralec in književnost*, ki takó s teoretičnega kot tudi praktičnega vidika obravnava zagoneten proces doživetja besedne umetnine, sicer ponuja številne odgovore, vendar po drugi strani odpira nova vprašanja, ki se porajajo ob poskusih razčlenitve in opisa konkretizacije besedila. V času, ko opažamo zaznaven padec bralne kulture, za katero se zavzema avtorica, pričujoče delo nudi sklop premišljeno podanih podatkov o obravnavani problematiki, ki je pri nas manj poznana, kar kaže na zanesljivo širšo uporabnost knjige.

Igor Maver

Filozofska fakulteta Ljubljana

SLAVISTIČNO ZBOROVANJE V LJUBLJANI

Letošnje slavistično zborovanje bo od 27.–29. septembra 1990 v Ljubljani. Organizirala ga Slavistično društvo Ljubljana s programskim sodelovanjem Izvršilnega odbora Slavističnega društva Slovenije.

Zborovanje jubilejnega značaja bo na temo **SEDEMESET LET SLOVENSKE SLOVENISTIKE V SKUPNEM SLOVENSKEM JEZIKOVNEM PROSTORU** (ob 100-letnici rojstva Frana Ramovša). Predavanja iz jezika, književnosti in didaktike pouka bodo osvetljevala podobo 70-letnega razvoja naše stroke.

IO SDS je že izdelal osnutek programa ter k sodelovanju povabil strokovnjake navedenih področij. Nadaljnja obvestila bodo sledila.

Slavistično društvo Slovenije